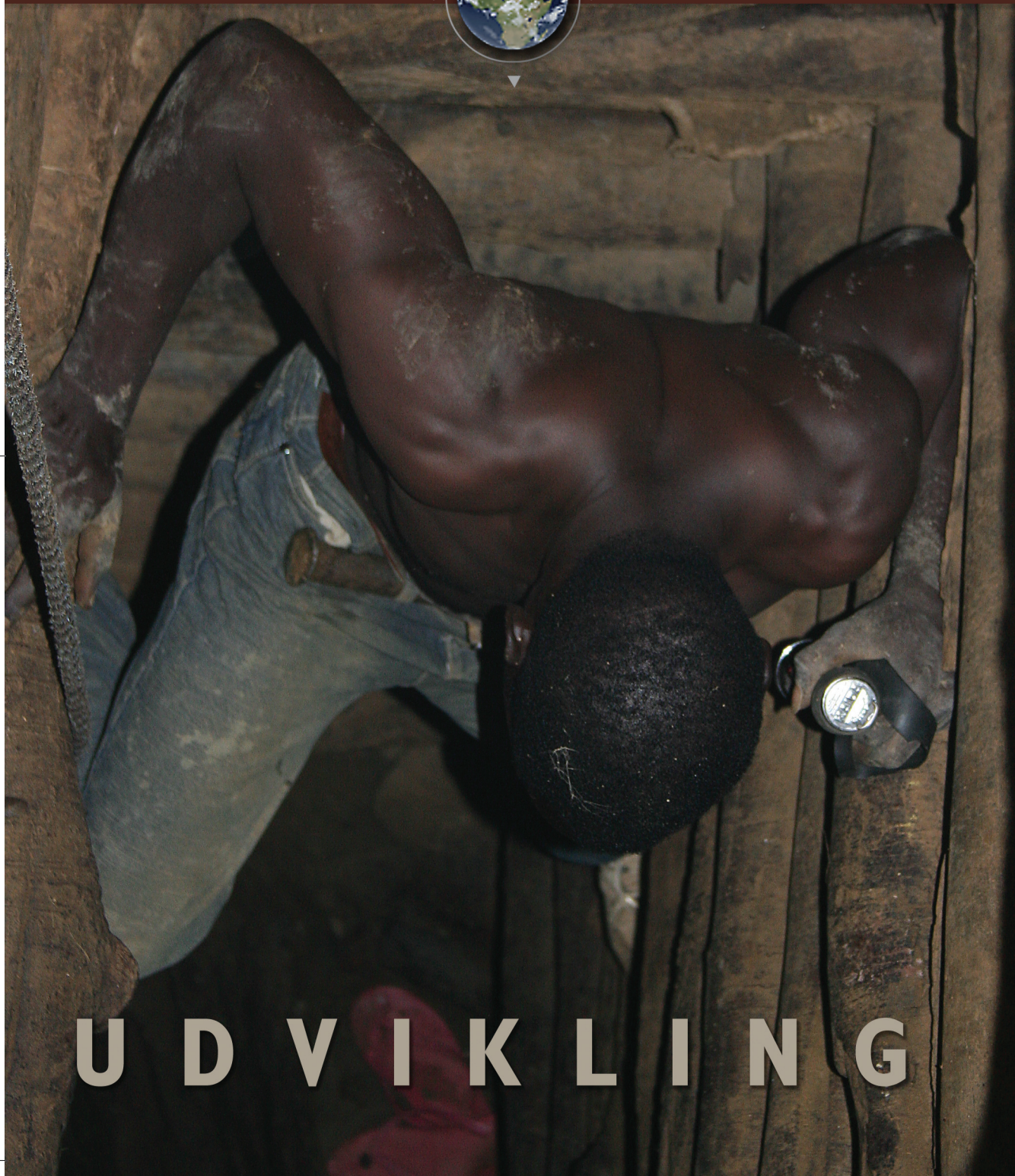

ETNOGRAFISK TIDSSKRIFT
JORDENS FOLK

NR. 2 · AUGUST

2007 · 42. ÅRGANG

UDVIKLING

JORDENS FOLK

Jordens Folk er et populærvidenskabeligt etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer med fire hæfter årligt. **Jordens Folk** udgives med støtte fra Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter. www.jordensfolk.dk

Ansvarlige for dette nummer

Bjarke Nielsen, Lotte Isager, Thomas Fibiger og Rasmus Kaae Munch .

Ansvarshavende redaktør Maria Louw

Redaktion

Maria Louw, Rasmus Kudahl Kaae Munch, Lars Højer, Marie Bræmer, Lotte Isager, Bjarke Nielsen, Jakob Krause-Jensen, Steffen Dalsgaard, Thomas Fibiger og Martine Lind Krebs.

Aarhus Universitet, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgård, DK-8270 Højbjerg

Årsabonnement

220 kr. (inkl. moms og forsendelse)

Løssalgspris: Under 10 stk. - 60 kr. pr. blad.

Over 10 stk. - 40 kr. pr. blad

Årsabonnement inklusive medlemskab af Dansk Etnografisk Forening: 300 kr., 200 kr. for rabat-medlemmer.

Årsabonnement indbetales til gironr. 195 1408.

Henvendelse ved køb af numre

Dansk Etnografisk Forenings Sekretariat, ved Linda Hellegaard

Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgård, DK-8270 Højbjerg

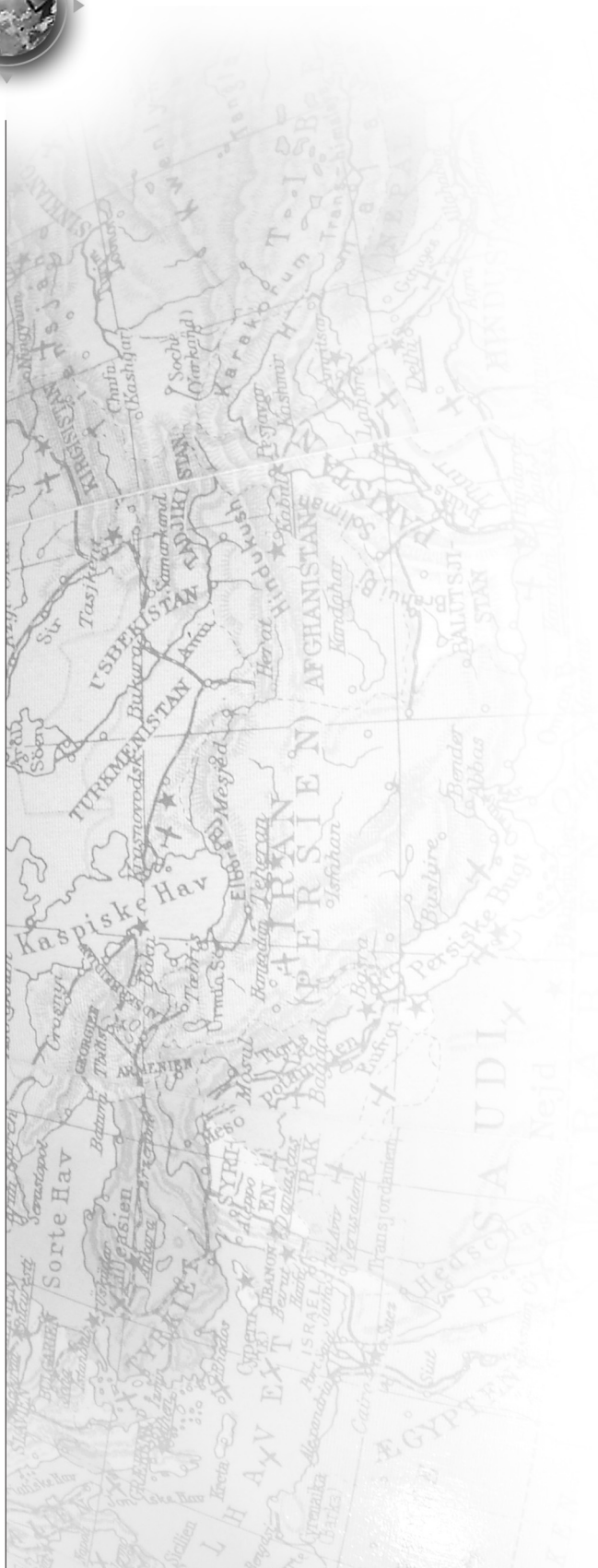
telefon +45 8942 4626.

træffetid onsdag fra 12 - 15

Billedtilrettelæggelse og layout Christina Dahl

Produktion Alpha Kanikke

Forsidefoto Dorthe Friis Pedersen

U D V I K L I N G

Udvikling er et emne, som længe har optaget human- og samfundsvidenskaberne. Af indlysende årsager har udvikling som idé og praksis i særdeleshed nydt stor bevågenhed fra blandt andet etnografer og antropologer. Men i de seneste års debat om globalisering, terrorisme, kultur, miljø, og rettigheder har der været en tendens til, at udvikling ikke fylder så meget i akademiske eller folkelige diskussioner som tidligere. Ganske vist har udviklingsministeren for nylig med sit PR-initiativ for at skabe bredere folkelig opbakning om dansk udviklingsbistand opnået at skabe en ny opmærksomhed om emnet. Men måske er det symptomatisk, at den offentlige debat hidtil primært har handlet om selve ministerens projekt med at invitere kendte danskere til at vurdere udvalgte bistandsprojekter frem for at handle om udvikling som sådan. Indeværende nummer skal derfor netop handle om udvikling som sådan - i forhold til praksis og i forhold til forskningen.

Redaktionen ønsker med dette temanummer at belyse nogle af de forskellige virkeligheder, der falder ind under paraplyen udvikling. Udvikling er, som det tydeligt anslås i de forskellige artikler, ikke blot én ting eller én fremgangsmåde på vejen mod bedre levevilkår. Vi forsøger, at komme omkring temaet via forskellige vinkler: udviklingsrationaler i Vestlig tænkning; fokus for dansk udviklingsantropologi; minedrift, multinationale firmaer og lokal udvikling; det 'arabiske initiativ' i forhold til rationaler i dansk udviklingspolitik; mikrokredit, kvinder og forholdet mellem idé og praksis i det

nordlige Ghana, og endelig; en nyorientering i forhold til land-by relationer i udviklingslande.

De to første artikler maler - på hver sin måde - med den brede pensel i form af henholdsvis et historisk perspektiv på udvikling og en afdekning af fokus for dansk udviklingsantropologi. Nummeret åbner med et historisk rids af udviklingsteori igennem de seneste par årtusinder. I denne artikel viser docent Ole Høiris, at rationaleme bag forskellige udviklinger er nært knyttet til forskellige idéer om det at være udviklet/civiliseret i den Vestlige tænkning. Det vil sige at (tidligere) globale missioner om, at udvikle et folk, en region eller et kontinent ikke alene er båret af ønsket om at skabe bedre levevilkår, men også er knyttet til en universel idé om, at 'de andre' må blive 'ligesom os'.

Stud.Mag. Kresten Kjær Sørensens undersøgelse af dansk udviklingsantropologi - i perioden 1990 til 2005 - sætter fokus på nogle hidtidigt oversete temaer. I en indkredsning af det der er fælles for dansk udviklingsantropologi, peger forfatteren specielt på tre temaer: Udviklingsantropologer er kendetegnet ved 1) at være helhedsorienterede, 2) at arbejde ud fra et lokalt forankret perspektiv, og 3) at have respekt og forståelse for menneskelig mangfoldighed. En anden væsentlig problematik, der rejses i artiklen, er at udviklingsbistanden synes at strukturere en del af det antropologiske blik - både hvad angår konkrete projekter og forskningens rolle i forhold til udvikling generelt. Derimod synes selve udviklingsbistanden at være forholdsvis upåvirket af tematikker, der rejses

af antropologer og antropologien.

Jesper Bosse Jønsson diskuterer forholdene mellem en ny minelovgivning i Tanzania, internationale mineselskaber og små-skala minesektoren, der dagligt beskæftiger millioner af Afrikanere. På den ene side har Tanzania - under pres fra Verdensbanken - haft brug for, at internationale investorer skød penge i landet. På den anden side har udbyttet af disse investeringer været mest lukrativ for de internationale selskaber. Den nye lovgivning sigter mod at bygge en bro mellem de internationale selskaber og små-skala sektoren, således at minedriften i Tanzania sikrer bedre udviklingsperspektiver på både det nationale og lokale plan.

Stud.Mag. Majken Jørgensen søger svar på, om den kvindelig mikrokredit-entreprenør findes i den 'virkelige verden'. I forhold til en lokalt forankret virkelighed i det nordlige Ghana problematiserer artiklen udviklingspotentialet i mikrokredit. Er historien om den fattige kvinde, der låner penge og bliver succesrig en 'vandrehistorie'? Hvordan håndteres mikrokredit i lokal praksis og i hvilke magtrelationer implementeres lån og opstart af små forretninger?

Temaet rundes af med en artikel af PhD-stipendiat, Institut for Geografi og Geologi, Københavns Universitet, Michael Helt Knudsen. Her stilles skarpt på nødvendigheden af, at fokusere på relationerne mellem land og by i udviklingsprojekter. Der argumenteres - ud fra den seneste forskningslitteratur - for at udviklingshjælpen har større chancer for at lykkes, når disse relationer tænkes ind i planlægning og implementering af konkrete projekter i udviklingslandene.

Redaktionen ønsker Jer en god læseoplevelse.

UDVIKLINGSTEORIER

- i 2300 ÅR

Med jævnlige pauser har man i den vestlige tænkning opfattet verdens befolkning som deltagere i et stort, globalt projekt, hvor Vesten eller dele af Vesten har været målestokken og målet for alle andre. Alle skulle blive romere ved romernes hjælp, alle skulle blive sande kristne med katolikkernes hjælp, alle skulle nå civilisationens rationelle tinde med fornuftens fortrops hjælp, og alle skulle blive moderne med de moderne vestlige landes hjælp.

af OLE HØIRIS

Udvikling forudsætter et perspektiv ud over nødhjælp og fattigdomsbekæmpelse for de projekter, man sætter i gang. Med udvikling vil man ikke bare rette op på en utålelig situation, men under en eller anden form for kontrol og aktivitet ændre hele situationen i andre samfund i en retning, man finder positiv. Dette er ikke noget, som kun hører den moderne tid til, men har været en del af Vestens forhold sig til den øvrige verden i lange perioder gennem historien. Jeg har derfor i det følgende forbundet udvikling med det universalistiske verdenssyn, man i Vesten har haft som grundlag for at tænke og praktisere denne udvikling for andre samfund. Derved er det muligt at se på perspektiverne i de

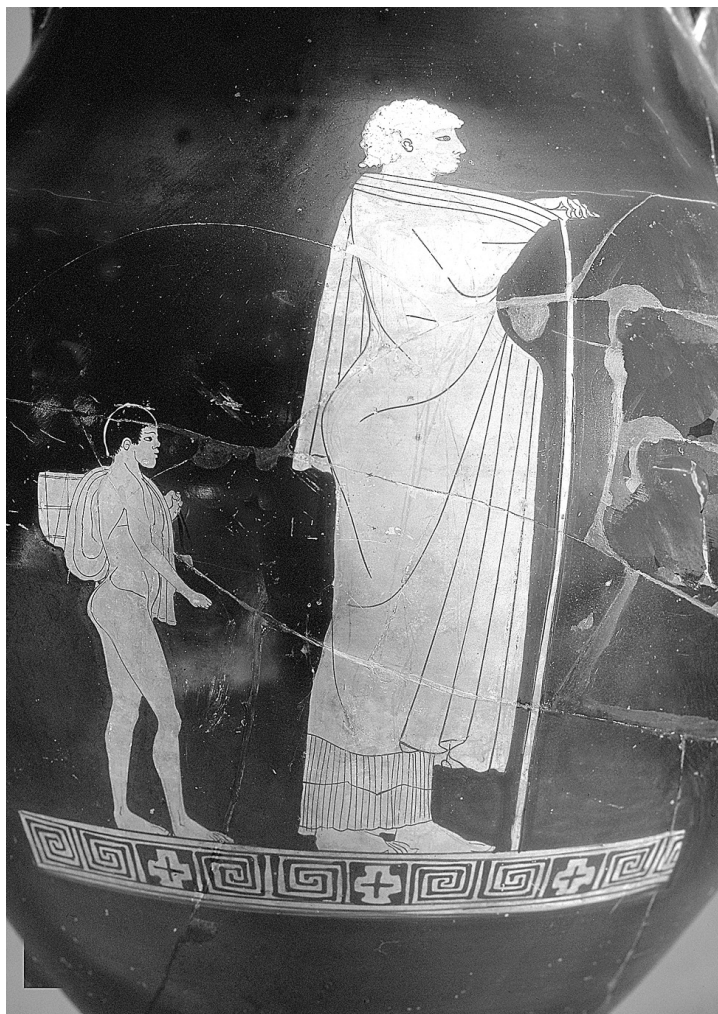
udviklingsstrategier og -aktiviteter, der i forskellige perioder gennem de seneste 2300 år har været rammen for Vestens forhold sig til sin omverden, når dette har drejet sig om, at Vesten havde en særlig - som regel global - mission, til forskel fra når det blot var slet og ret erobring. Det betyder ikke, at der ikke også har været ekspansive intentioner med disse strategier, men til forskel fra slet og ret magt og vold har disse strategier haft en etisk og filosofisk baggrund, en legitimering som måske kan sætte Vestens mission i det 21. århundrede lidt i perspektiv.

Andre folk som noget fremmed og anderledes har sikkert været kendt siden menneskets afrikanske eller asiatiske urtid, og siden da har der sikkert også været to

forskellige holdninger til de fremmede: de er mærkelige, men sådan er de nu engang, for de er en anden slags; eller: de lever forkert, og de bør leve rigtigt - lige som os. Begge opfattelser både har og kan man reagere forskelligt på. Man kan gøre den anderledes tilværelse idyllisk i form af for eksempel den ædle vilde - en tabt idealtilværelse, som kan bruges til

Allegorier over verdensdelene var populære, og her drejer det sig om et kobberstik fra 1719. Under guden for handel, Merkur, står en kvindelig allegori for skibsfart med sejl, ror og anker, mens Afrika, Asien og Amerika viser de varer, der er interessante for Europa. Bemærk, at kannibalsismen fastholdes som et træk ved Amerika. (K.-H. Kohl: *Mythen der Neuen Welt*. Berlin 1982 s. 331)

Herre med sin slave. Fra en græsk vase på Glyptoteket. Selv om slaven/barbaren var stærk af fysik, kunne han ikke overstråle sin herre i den billedlige fremstilling. Derfor fremstilles han ofte som en lille dreng. Det, at han er nøgen, uden stok og uden skæg viser hans status.

Denne holdning kaldes universalisme - her forklares forskellene som elementer i store fællesmenneskelige projekter, og ideen med at sammenligne er at blotlægge disse store fællesmenneskelige projekter i sin helhed.

Og det er i denne sidste form, at samfund eller mennesker kan

ændres i et udviklingsperspektiv - normalt på den måde, at den, der vil forandre, er målet for den forandring, de andre skal underkastes. Dette har som regel været betragtet som noget positivt, som frelse eller udvikling, men det uudviklede har dog også indgået i en fremstilling af de fremmede

som en paradisisk realisering af vore egne utopiske drømme.

Genstanden for såvel den partikularistiske som den universalistiske tænkning har ændret karakter gennem historien, begyndende med antikkens barbar, efterfulgt af middelalderens hedning, renæssancens vildmand, oplysningstidens vildskab og modernitetens primitive.

Fra dyrisk barbar til human (ædel) romer

Barbaren blev skabt i den græske tænkning som modsætningen til grækeren, og barbarens særpræg var svag intelligens og stor fysisk styrke, hvad der gjorde barbaren yderst velegnet som slave. Da det barbariske ifølge den græske tænkning frem til omkring 300-tallet fvt. ikke kunne ændres, ville barbaren forblive barbar - en race som kun kunne styres ved despoti, således som slaveejereren styrede slaven, og således som de persiske ledere styrede perserne. Da den græske selvførherligelse mistede terræn med de makedonske og senere romerske erobringer, måtte den absolutte adskillelse af barbar og græker også ændres. Græker blev nu det samme som at være vis, mens barbarer ved grækernes hjælp og skoling kunne udvikles til også at blive vise. Så nu kunne i teorien ikke blot barbarer blive grækere, men grækerne erkendte også, at nu kunne grækere blive barbarer.

Mens grækernes skift til et mere universalistisk udviklingssyn ikke var ment seriøst og ikke fik den store virkning, var det anderledes for et af de folk, græske intellektuelle betragtede som barbarer; romerne. Romernes kriterium for adskillelse mellem romer og bar-

bar var overholdelse af de romerske dyder, så derfor kunne barbarer blive romere og romere barbarer. Ud over at barbarerne var de folk, der levede i periferien af og uden for den romerske civilisation, blev den romerske underklasse også betragtet som barbarer, men alle kunne teoretisk udvikles eller humaniseres til det romerske niveau. Efterhånden blev det barbariske udvidet til generelt at være alt det dyriske i mennesket, og det betød, at barbariet truede alle steder fra, da alle mennesker (det vil sige voksne mænd) kunne forfalde til det dyriske eller instinktive niveau, også de rige og ledende, som blev ført i fordærv af deres luksusliv. For nogle romerske filosoffer var det efterhånden kun disse filosoffer selv, der kunne redde menneskeheden, og deres opgave var enorm, for det var i sidste instans hele menneskeheden i hele verden, der skulle humaniseres. Et dilemma for disse romerske filosoffer var dog, hvad man skulle gøre med de barbarer, der spontant efterlevede de romerske dyder, men ikke havde den rette filosofiske eller etiske baggrund herfor. Altså hvad var vigtigst, den rette adfærd uden den etiske baggrund, eller den rette etik, men uden at efterleve den i praksis? Dette havde igen en vis sammenhæng med de to historiske verdensbilleder, der var formuleret i det klassiske Grækenland og som stadig trivedes i Rom. I det stoiske verdensbillede var mennesket oprindeligt godt og levede paradisk. Derefter var udviklingen et langt forfald på grund af stadig større behov og deraf følgende grådighed. Det var dette, man nu med filosofernes indsigter kunne rette op igen. I det

I Rom kunne alle udvikle sig til borgere, selv slaver. Gravmonument fra ca. 30 fvt. over Marcus Vergileus Eurysaces og hans hustru Atistia. De var frigivne slaver og endte som hovedrige bagere. Relieffet er fra deres gravstele. (Hanne Sigismund Nielsen og Hans Erik Mathiesen: *Rom - en antik storby*. Sfinx 1991 s. 42)

verdensbillede, der udsprang af sofisterne, var mennesket oprindeligt dyrisk og havde levet som dyr, hvorefter det langsomt havde udviklet sig til nutidens høje niveau. Civilisation var således et fænomen, der stadig udviklede sig

og ville gøre det, indtil det potentielle, der lå i mennesket, var blevet indfriet.

Fra hedning til kristen

Den globale romerske proces lykkedes som bekendt ikke, men

Vanden nyege Inseln vnd landen so ytzundt kortliken befunden sindt durch den ko- ningk van Portugal.

Et problem var forståelsen af, at indianerne var nøgne uden at skamme sig over det. I kraft af syndefaldet skulle alle mennesker skamme sig over nøgenhed, så det rejste spørgsmålet, om indianerne var mennesker, det vil sige, om de stammede fra Adam og Eva. I fremstillingen af de nøgne mennesker kunne man genbruge de bibelske billeder af Adam og Eva i paradiset, som det ses her fra en udgivelse af Vespucci fra 1506. (S. Colin: Das Bild des Indianers im 16. Jahrhundert. Idstein 1988 s. 407)

den nye formulering af det samme projekt kom fra de kristne, hvor hedningen blev den barbar, der skulle - nu ikke udvikles, men frelses - kristnes. De kristne havde således det samme globale projekt som romerne, og her byggede historieopfattelsen på den bibelske fortælling. Det betød, at mennesket oprindeligt havde haft

den sande tro med Adam og senere Noa, så alt, hvad der ikke var romersk katolsk, måtte tilskrives et forfald, som den enkelte selv var skyld i, da den sande tro var indlagt i hvert enkelt menneskes ånd eller sjæl. Forfaldet skyldtes igen synden - arvesynden med tilskud af den tendens til synd, der lå i menneskets natur, men det

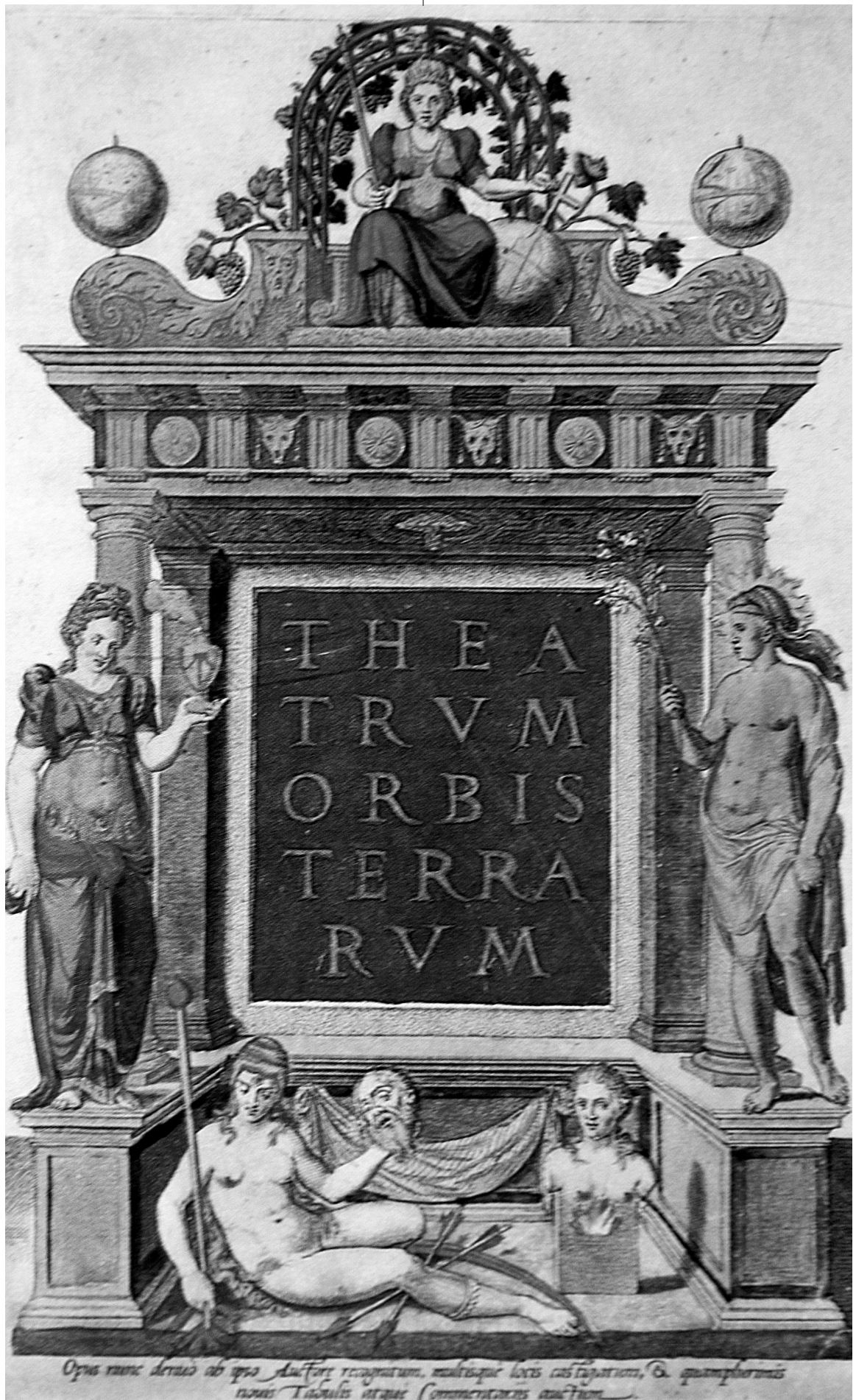
betød også, at alle mennesker kunne reddes eller i det mindste bringes tilbage til den rette tro. Et problem var det dog, at det kristne Rom blev erobret af hedenske barbarer, hvad der afsatte store skriftlige værker, der skulle afvise hedenske romeres påstand om, at nederlaget skyldtes kristendommen og dermed, at man havde svigtet de romerske guder. Blandt resultaterne af de kristne undersøgelser var, at hedningenes sejr var Guds straf over romernes syndige liv, og hedningene var blevet tildelt sejren, fordi de levede en ordentlig og spartansk tilværelse, således som de kristne burde have levet. Så nu måtte de kristne forholde sig til, om det var bedst at leve kristent uden den sande tro eller

have den sande tro og alligevel synde, samtidig med at de måtte genetablere dyden blandt romerne med henblik på frelsen, så den barbariske straf kunne ophøre.

Det kristne projekt affødte også

Verdens orden fremstillet på titelsiden af Abraham Ortelius' atlas: Theatrum orbis terrarum fra 1570. Dronningen med scepteret øverst er Europa. Asien og Afrika er de stående figurer hhv. til højre og venstre. Nederst Amerika med det afhuggede hoved (kannibalsmen) og busten af Magellanien, det der senere blev det Terra Australis Incognita for at ende som Antarktis. (J. Blau: Atlas Maior of 1665. Köln 2005 s. 33)

*Opus nunc detinet ab ipso Auctore recognatum, multisque locis castigatum, & quatuordecim
novis Tabulis atque Commentariis auctum.*

Vildmanden var ikke det eneste billede af de fremmede. Andre opfattede dem som folk, der i antikken eller umiddelbart før havde forladt det område mellem Ararat, hvor Noa landede, og Jerusalem, verdens centrum. Dette kunne ses i den alternative fremstilling, hvor det er de klassiske stilarter, der præger billederne. De mest kendte var De Brys som f.eks. dette, hvor Columbus møder indianerne fra 1594. (J. Fabricius: *Opdagelses billedbog*, København 1978 s. 5)

udadvendt mission med henblik på at kristne hedningene, og her opstod der en vigtig debat om forudsætningerne for en god mission. Nogle mente, at man skulle sætte sig ind i hedningenes forhold for bedre at kunne missionere, altså lave egentlige feltarbejder, mens andre mente, at det var farligt på den måde at beskæf-

tige sig med hedenske forhold, hvorfor man blot skulle komme med den sande tro. Begge retninger var aktive op gennem den periode, hvor kristendommen blev spredt i Europa, og derfor findes der udmærkede monografier fra studierne af hedningerne som for eksempel Adam af Bremens beretning om danerne.

Kristendommen var og er således i høj grad universalistisk i sit perspektiv, idet alle mennesker var i stand til at blive kristne - men hvem var så ikke mennesker? Her havde man fra myter og beretninger fra Alexander den Stores togt i Asien beretninger om alle mulige former for monstre, og de måtte jo falde uden-

for. Problemet affødte i den sene middelalder to holdninger: den ene, som skriver sig tilbage til den store kirkefader Augustin, der mente, at enten stammede man fra Adam, og så var man et menneske, eller også stammede man ikke fra Adam, og så var man ikke et menneske. En senere bekræftelse herpå var påstanden, at den fuldkomne Gud ikke skabte ufuldkomne mennesker. Imod dette kom med Aristoteles' genindtræden i den europæiske idéhistorie ideen om, at alt i verden hang sammen i et skabelseshierarki, en eksistensskæde med jord i det laveste, Gud i det højeste og mennesket i midten som det eneste væsen med både krop og ånd. Og da der måtte være mellemformer mellem

mennesker og dyr, og da placeringen i dette skabelseshierarki var uforanderlig, var det til debat, hvor langt ned mod dyrene det var muligt at kristne. Dette blev en central debat i forbindelse med identifikationen af indianerne, hvor aristotelikerne hævdede, at de var naturlige slaver, som måske nok kunne tilegne sig noget kristendom under en herres hårde, konstante, men retfærdige hånd, mens andre med Augustin hævdede, at indianerne var mennesker, som nu stod over for den redning, spaniernes erobring og

kristne mission kunne bringe dem. De skulle derfor blot krist-

En af de tidligste fremstillinger af de amerikanske indianere. På trods af, at man berettede om deres manglende skæg, blev de ofte fremstillet med stort skæg, så man kunne se, at de var vildmænd = hedninge. Dette billede er en illustration til Amerigo Vespuccis beskrivelse af Amerika, som det kom til at hedde efter ham, fra ca. 1505. Kvindens berøring af sin brystvorte viser de indianske kvinders liderlighed - det kopierer kærlighedsgudinden Venus' forsøg på at forføre krigsguden Mars. (Amerigo Vespucci: *Mondus Novus*. Rostock 1505)

nes på samme måde, som det var sket med andre mennesker.

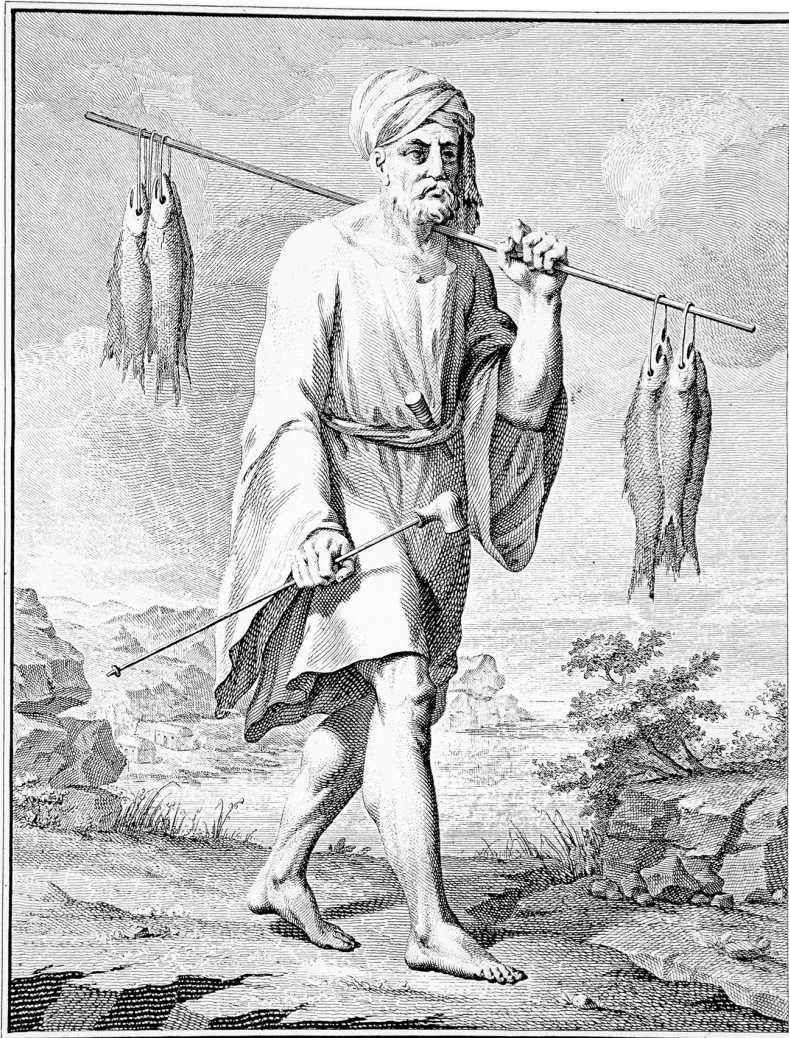
Fra vildmand til vildskab

Ud over de store opdagelser var renæssancen også karakteriseret ved en voksende verdensliggørelse af tilværelsen. Stadig større dele af menneskenes liv blev menneskets eget ansvar, og Gud rykkede noget i baggrunden. I stedet for referencen til Noa eller til heltene fra Troja brugte man nu to nye modeller til kategorisering af de mange nye fremmede folk, man mødte ud over

verden: antikkens mennesker og vildmanden fra skovene. I begge modeller var de fremmede hedninge, men mens det for dem der brugte antikkens folk som billede, var givet at de fremmede var mennesker, der kunne frelses, ligesom det var sket i Europa, så var der større diskussion blandt dem, der brugte vildmanden som billede. For nogle var vildmanden/indianeren med henvisning til Aristoteles en naturlig slave og derfor uden mulighed for at blive et rigtigt menneske, om end med mulighed for at fatte dele af kristendommen, hvis det kom under en streng ledelse. Andre, heriblandt flere paver, mente, at de vilde var rigtige mennesker, der nu fuldt og helt kunne blive en del af det kristne fællesskab. Denne udvik-

ling skulle ske ved, at missionen ledte de fortabte på den rette vej.

Verdsligheden sætter sig stadig mere igennem, og i sidste halvdel af 1600-tallet formuleres der forskellige teorier om, at samfundet ikke er skabt af Gud, men dannes ved rationelle menneskers indgåelse af en kontrakt. Forud herfor placeres et anarki, hvor ingen er sikker, hvorfor ingen udvikling vil kunne ske, og som illustration på denne dyriske tilværelse med "alles krig mod alle" henviser man til især de amerikanske indianere. Gennem oplysningstiden udvikles

Baurenfeind del.

I.F. Clemens Jr.

I oplysningstiden blev det vigtigt, at billederne fra de videnskabelige ekspeditioner dokumenterede de reelle forhold, hvor folk befandt sig på forskellige stadier i historien, men havde den samme universelle rationalitet. Dette ses f.eks. på illustrationerne i Carsten Niebuhrs beretninger fra ekspeditionen til Arabien fra 1774. (C. Niebuhr: *Carsten Niebuhrs Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, bd. 1. København 1774 s. 282

denne model mere og mere, så den ender i en konstruktion af menneskelig evolution fra en næsten dyrisk tilværelse, som med de amerikanske indianere som typisk eksempel benævnes vildskab - for eksempel mente Rousseau,

at orangutanger var mennesker på vildskabens stadium - over et mellemled med afrikanerne som typisk eksempel i form af barbariet og så til den civilisation, som antikken var indledningen til og europæerne den højeste udvikling af.

Dette var dog ikke hele den menneskelige historie, for kirken var stadig en magtfaktor, så den bibelske historie skulle med ind. Derfor var der for de fleste oplysningsfilosoffer ikke tvivl om skabelsen og udviklingen til og med syndfloden eller det mislykkede himmeltårn i Babylon. Da samfundet her befandt sig på et højt teknologisk stadium med oceangående megaskibe (Noas ark), agerbrug, kvægavl og metaludnyttelse samt store ingeniørmæssige evner - dog ikke nok til at kunne bygge helt op til himmelen - og da denne høje udvikling fortsatte i antikken, var der et problem med at få puttet vildskaben og den menneske- og fornuftbaserede udvikling ind. Der var sådan set kun plads til den ét enkelt sted, mellem Gamle Testaments tid og Nye Testaments, mellem den babylonske sprogforvirring og antikkens græske og romerske civilisationer. Resultatet blev derfor, at mennesket efter syndfloden eller efter tårnbyggeriet var forfaldet til det absolutte nulpunkt, hvorefter det med fornuften, udfordret af omgivelse og befolkningstilvæksten, havde udviklet sig til samtidens høje stadium. Alle variationer i livsformerne måtte betragtes som stadier på denne udviklingsvej, for da den menneskelige fornuft var universel, måtte udviklingens vej også være den samme for alle samfund. Kun var der nogle, der havde udviklet sig hurtigere end andre, og

A. Le Ministre, qui baptise. Baptême. C.C. Deux jeunes catéchumènes.
 B.B.B. Trois frères catéchumènes. D.D. La Commune Groenlandoise.

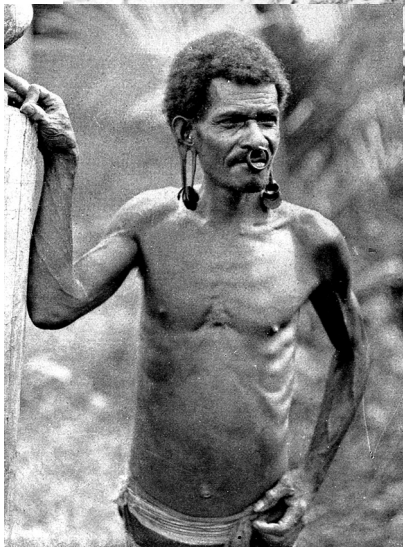
Omvendelsen af de vilde til kristendom var ikke kun et middelalderligt fænomen. Det fortsatte - og fortsætter stadig. Her ses en fremstilling af grønlanderes dåb hos herrnhutterne i Nuuk fra 1757. Billedet er lavet i Europa af en tegner, der ikke har haft kendskab til de grønlandske forhold. (K. og T. Kjærgaard: *Ny Herrnhut i Nuuk 1733-2003*. Nuuk 2003 s. 41)

årsagerne til forsinkelserne kunne være manglende udfordring på grund af rigeligere ressourcer nogle steder end andre eller naturens magt over mennesket i stedet for det modsatte, hvorfor befolkningspresset ikke havde udfordret menneskene her.

Med opfattelsen af de samfundsmæssige forskelle som udviklingsforskelle blandt mennesker af

samme art og dermed med samme fornuft, var de øvrige samfunds udvikling også givet, og selv om u-landshjælp ikke var opfundet dengang, var der ikke tvivl om udviklingsretningen. Men der var til gengæld tvivl om det ønskelige i denne udvikling, for adskillige forfattere fremstillede den vilde tilstand som en tilstand af ren lykke, hvor mennesket levede i overens-

stemmelse med sin natur i modsætning til civilisationens byrdefulde og i forhold til den menneskelige natur forvanskede eksistens. Dette blev blandt andet registreret ved redegørelser for, at de vilde blev meget ældre end europæerne, at de aldrig var syge, at de behandlede hinanden med største respekt, at de ikke kunne lye eller være falske, og at de le-

vede i overensstemmelse med fornuftens bud og uden de ufornuftige indskrænkninger, den kristne religions magt i Europa havde skabt, for eksempel og især på det seksuelle område.

Fra primitiv til civiliseret

Oplysningstidens benhårde rationalisme blev i det nordlige Europa erstattet af romantikkens fokus på følelser og det irrationelle.

Med moderniteten blev de fremmede set som udtryk for mere eller mindre simple livsformer af enten dyrisk eller paradisisk art, former som vi selv havde passeret undervejs til den komplekse orden, det moderne samfund blev fremstillet som. Fotografiet blev det dokumentariske middel og en række træk måtte nu fremstilles symbolsk. I Stillehavet fandt man således både kannibaler i Melanesien (ring i næsen), og det erotiske paradys i Polynesien. I øvrigt solgte disse fotoværker med folk fra hele verden godt omkring 1900, da de var velforsynede med fotografier af mere eller mindre nøgne mennesker. I videnskabens navn var de en slags legal porno. (G. Buschan: *Illustrierte Völkerkunde*, bd. 2. Berlin 1923)

I denne tankeverden blev de vilde til naturfolk, der levede i naturen, og disse adskilte sig fra os europæere, der var kulturfolk og levede i nationalstater. Kulturfolk kunne igen deles i to, det dannede menneske (borgerskabet) og det udannede (bønderne), mens det voksende proletariat blev betragtet som dyrisk og udenfor - somme tider kategoriseret sammen med den dyriske udgave af naturfolkene. Det var således kun inden for dannelsesfeltet, at udvikling kunne ske, og da man dels in-

teressererede sig meget lidt for verden uden for Europa, dels havde nationalstatsopbygningen som det centrale udviklingsprojekt, var det de interne, nationale dannelsesprocesser med især skolesystemerne, der var i fokus. Med rod i oplysningstiden blev de ikke-europæiske folk derfor primært opfattet gennem de partikularistiske, naturvidenskabelige raceteorier, hvor de enkelte folk blev reduceret til deres biologiske race, og hvor det blev betragtet som tvivlsomt, om de andre racer

Udvikling blev formuleret i forhold til to situationer. Der var de fattige u-lande, de tidligere kolonier, som skulle have hjælp til at udvikle sig til moderne stater. Produktiviteten skulle øges i forhold til de førindustrielle produktionsmetoder, der var herskende her. Dette byggede på en idé om, at udvikling var universel. (foto Ole Høris)

havde kapacitet til en udvikling hen imod den kaukasiske races - europæernes - niveau.

Dette ændrede sig med modernitetens indtog. Her blev en naturvidenskabelig tilgang til ordningen af verdens livsformer og ikke kun racer etableret, og kernen i dette projekt var det samme som inden for så mange andre naturvidenskaber, at udviklingen var gået fra det simple til det komplekse. Som den encellede organisme over forskellige trin bliver en stadig mere kompliceret fler-cellet organisme med mennesket som kulminationen - som atomer forener sig i molekyler, der danner stadig mere komplekse helheder - således udvikler samfundet

sig også fra den lille, familiebaserede gruppe over sammenslutninger, der bliver til stammer, der ved sammenslutning bliver til høvedingedømmer, der bliver til stater osv. i en stadig mere kompleks orden. Her blev således både den tidlige udvikling og forskellene på verdens folk sat ind i en evolution, som ligesom i oplysningstænkningen identificerede verdens forskellige livsformer med vor egen historiske udvikling. Udvikling blev nu identisk med øget kompleksitet, og de mest komplekse samfund, de mest udviklede, kunne så forme de tilbagestående samfund ud fra denne model. Et stort spørgsmål var naturligvis, om man kunne springe stadier over i den-

ne proces, eller om alle folk skulle gennem hele det samme forløb, som Europas førende stater havde været igennem. Dette blev i Vesten diskuteret i forbindelse med såvel udviklingen af kolonierne som den senere u-landshjælp, og i forhold til Østen var især Ruslands og Kinas tilsyneladende "spring" fra feudalisme til socialisme et varmt debattemne i socialistiske kredse. Generelt udviklede der sig en idé om, at udvikling ikke måtte gå for hurtigt, og mangel på succes i bistandshjælpen blev flere gange forklaret med henvisning hertil.

Modernitetens videnskabeliggørelse af livsformerne angik ikke kun udviklingen, men også sam-

Kort tid efter, at u-landene var blevet kategoriseret som den tredje verden, opstod der en fjerde verden, bestående af mindretal med særegen kultur i såvel i- som u-lande. Her betød en modernistisk tilgang til udvikling, at de ville blive udsløttet som særlige kulturer, så her var det med postmodernismens fokus på kultur meget vanskeligere at finde ud af, hvad man skulle. Dette har igen gjort det vanskeligt at adskille kultur fra social armød. (Foto ukendt oprindelse)

fundssystemernes struktur og funktionsmåde. Hvis udvikling skulle kunne lade sig gøre, måtte samfundenes indre sammenhæng blotlægges, så man kunne overskue, hvordan effekterne af en indsats et sted skabte reaktioner andre steder i samfundet. Systemanalysen kunne således i det konkrete tilfælde bruges til at blotlægge forudsætningerne for og effekterne af de tiltag, der skulle bringe bevægelsen i udvik-

lingsretningen på skinner så smertefrit som muligt. Og her kom den såkaldte anvendte antropologi ind på et nyt område efter hidtil stort set kun at have fungeret i koloniadministrationen og spionagen.

Efter en kort tids optimisme vedrørende udviklingen af de tidlige kolonier som noget, der ikke kunne tage lang tid, viste det sig, at det ikke forløb helt så let. Dette rejste forskellige spørgsmål,

først og fremmest, hvad der var "systemet". Der udviklede sig nu en voksende erkendelse af, at det enkelte samfund ikke kunne ses uafhængigt af det globale system, og i det, der blev til imperialismeteorierne blev udviklingslandenes fattigdom og tilbageslåenhet bestemt som en effekt af den nordlige verdens - Vesteuropas og USA's - udvikling. Vores rigdom skabte deres fattigdom, og for mange blev udviklingshjælp der-

for betragtet som forsøg på yderligere at gøre u-landene afhængige af de rige lande, som derved kunne sikre sig en fastholdelse af dette givtige udbytningsforhold, noget der igen i visse teorier gav et overskud, der satte kapitalisterne i stand til at købe arbejderklassen i de rige lande fra at solidariser sig med arbejderklassen i de fattige lande. Udviklingshjælpen blev således dobbeltsidig ved på den ene side at afhjælpe nød, på den anden side ved at skabe afhængighed af de rige landes magtmonopol.

Den anden

Postmodernismens indtog i opfattelsen af livsformerne fjernede alle de store fortællinger, der kunne angive formål med og retninger for udvikling, bortset måske fra afhjælpning af direkte nød. Men erkendelsesmæssigt og i forhold til udviklingshjælp affødte postmodernismen det problem, at det blev umuligt at skelne mellem anderledes kultur og fattigdom. Det sidste skulle der gøres noget ved. Det første kunne man med postmodernismens kulturrelativistiske diktum ikke røre ved uden at overskride kulturimperialistiske grænser, da alle former for kultur ligesom alle former for religion nu havde samme sandhedsstatus. Kultur var blevet løftet ud af de forhold, der kunne hierarkiseres eller relateres til nogen form for sandhed

Og samtidig dukkede individer op som agenter i de udviklingsprojekter, som nu skulle forhandles med lokale aktører. Udvikling blev et kompromis mellem, hvad lokale eller nationale repræsentanter - og dermed aktører - formulerede som behov, og hvad gi-

verlandenes repræsentanter ønskede eller havde interesser i at bidrage med. Modtageren måtte tage medansvar for projekterne, og udvikling blev således i denne partikularistiske verdensopfattelse et forhandlingsfænomen, som havde fokus på de helt lokale omstændigheder. Dette system rejste naturligvis et problem med kompetencen til at forhandle på modtagernes vegne, idet det ikke længere kun var de nationale eller regionale magthavere, der var agenter i deres egne liv, det var lokalbefolkningen også.

Mellem universalisme og partikularisme

Man kan opfatte bevægelserne i den vesterlandske tænkning i denne her sammenhæng på den måde, at universalismens gode side er ligheden mellem menneskene, hvad der igen betyder forpligtelsen på og ansvaret for hinanden globalt, som det f.eks. kommer til udtryk i de universelle menneskerettigheder. Men den negative side af universalismen er imperialismen, idet der i det universalistiske verdensbillede altid er en idé om, at noget er bedre, mere sandt eller mere rigtigt end noget andet, hvorfor alle må have det bedste eller rigtigste. Her tilbyder partikularismen den respekt for forskel, der ligger i kulturrelativismen, så i partikularismen kan man, når det skal være kortfattet, sige, at her ligger friheden til og respekten for at være forskellig som det positive element. Det negative er så, at på trods af relativismen får den ene gruppe kun sin identitet i kontrasteringen med den anden. Dette slår over i udgrænsning af og overlegenhed over for de anderledes, ja endog racisme begrundet

i det, der er forskelligt såsom kultur, udseende, tro eller andet. Racismen er den ultimative partikularisme, og her er kun universalismens idé om lighed og mennesskelt fællesskab redningen. ■

Læs mere i:

Hodgen, Margaret T. (1971): Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
Høiris, Ole (2006): Antropologi i Middelalderen og renessancen. Kristendommen, teologien og de fremmede. Aarhus Universitetsforlag.
Høiris, Ole (2001): Antropologien i antikken. Aarhus Universitetsforlag.
Müller, Klaus E. (1972/1980): Geschichte der Antiken Ethnographie und Ethnologischen Theoriebildung, bd. 1-2. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

OLE HØIRIS ER MAGART. I ETNOGRAFI OG SOCIALANTROPOLOGI OG DOCENT VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI OG ARKÆOLOGI, AARHUS UNIVERSITET. HAN HAR DE SENESTE SEKS ÅR ARBEJDET MED ANTROPOLOGIENS TEORIHISTORIE SIDEN ANTIKEN PÅ CENTER FOR KULTURFORSKNING, AARHUS UNIVERSITET.

EN ETNOGRAFI OM DANSK UDVIKLINGSANTROPOLOGI 1990-2005

Én ting er hvad folk siger, en helt anden er hvad de gør. Sådan kunne en grundregel for en etnografisk undersøgelse formuleres, der gælder hvad enten man studerer melanesere på Trobriandøerne eller vender kikkerten... og stiller skarpt på antropologerne selv. En etnografi om dansk udviklingsantropologi i perioden 1990-2005 forsøger at indkredse, hvad der kendetegner denne 'stammes' natur og beskaffenhed, og hvordan den står i forhold til det politiske projekt, den er knyttet til; udviklingsbistanden.

af KRESTEN KJÆR SØRENSEN

“For i hver eneste af stammelivets handlinger er der først rutinen, foreskrevet af sædvane og tradition, dernæst er der måden, hvorpå den bliver udført, og til sidst er der kommentaren til den indeholdt i den indfødtes sind.”

Oversættelsen er min, men ordene er Bronislaw Malinowskis, der i sit banebrydende værk, *Argonauts of the Western Pacific* (1922), lægger en ny standard for etnografisk metode. Selvom der selvfølgelig er sket meget siden dengang, er Malinowskis tredeling mellem institutioner, praksis og aktørers egen

oplevelse stadig gangbar; og en forening af disse niveauer stadig en værdig etnografisk ambition. Denne ambition har jeg forfulgt i en kortlægning af dansk udviklingsantropologi.

Med 'udviklingsantropologi' menes: 'alt det antropologer laver, som relaterer sig til problemer i ulandene'. Det kan være arbejde med udviklingsbistand, generel forskning, eller en helt tredje ting. Er det lavet af personer med tilknytning til Danmark, er det dansk udviklingsantropologi. 'Stammen' (danske udviklingsantropologer) er altså en broget skare af personer, der er spredt

ud over hele kloden og derfor er svær at lave feltarbejde blandt. I stedet har jeg brugt internettet, til at skabe kontakt til de 59 personer, der er endt som deltagere i undersøgelsen. De udgør formentlig halvdelen af hele 'stammen'. I undersøgelsen har jeg valgt at afgrænse studiet af deres gøren og laden til perioden 1990-2005.

I Malinowskis ånd interesserer jeg mig både for mine aktørers praksis og deres egne opfattelser, men jeg kan ikke observere deres praksis direkte. I stedet har jeg fået mine 'indfødte' til at sende mig deres cv'er, der er blevet ka-

Malinowski med sine indfødte. Trobriandøerne 1918.

tegoriseret og behandlet statistisk med en stor database af udregnede 'årsværksværdier' som resultat. Årsværksværdierne beskriver hvor og hvornår, danske udviklingsantropologer arbejder med hvad: har en person eksempelvis arbejdet et år i Mali, er 'Mali' blevet tildelt et årsværk, og så fremdeles for hver eneste deltager i alle undersøgelsesperiodens 16 år. Deltagerne har samtidig udfyldt et spørgeskema på kortlægningens hjemmeside om 'antropologi', 'udvikling' og forholdet mellem de to ting.

Årsværksværdierne og spørgeskemaet danner de primære

kilder til den udviklingsantropologiske praksis, samt udviklingsantropologers egen opfattelse i en undersøgelse af:

1) Hvad er de primære kendetegn for dansk udviklingsantropologi?

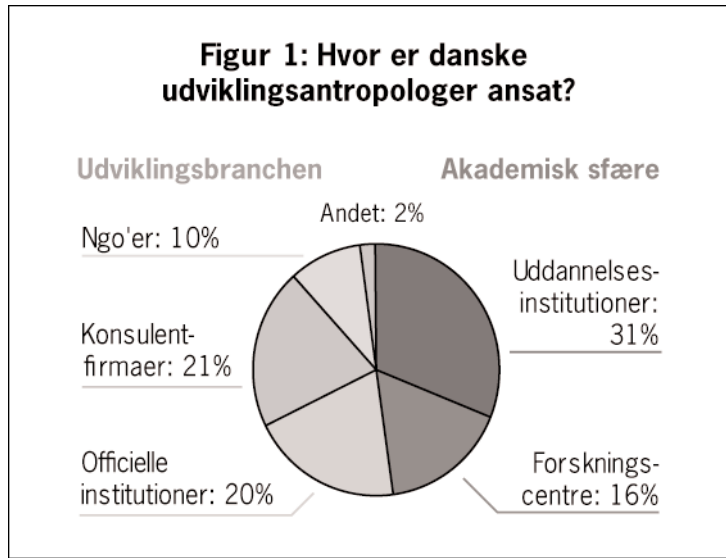
2) Hvad kendetegner relationen mellem udviklingsantropologien og bistanden?

“I felten har etnografen [...] den opgave foran ham, at optegne alle stammelivets regler og regelmæssigheder; alt hvad der er fast og varigt; at give deres kultur en anatomi, at afbilde deres samfunds beskaffenhed.”

Stammens anatomi...

Dansk udviklingsantropologi er delt i to sfærer: 'udviklingsbranchen', hvor bistanden laves, og en 'akademisk sfære' hvor der forskes i udviklingsproblematikker. Udviklingsbranchen består af tre typer af institutioner: De 'officielle institutioner' er dem, der finansierer udviklingsbistanden. Her finder man hovedsageligt danske udviklingsantropologer i det danske udenrigsministerium, der står for den danske bistand, og i Verdensbanken og FN, som står for den multilaterale bistand. I bistandsarbejdet bruges ofte 'konsulentfirmaer', og her er der

Figur 1: Hvor er danske udviklingsantropologer ansat?

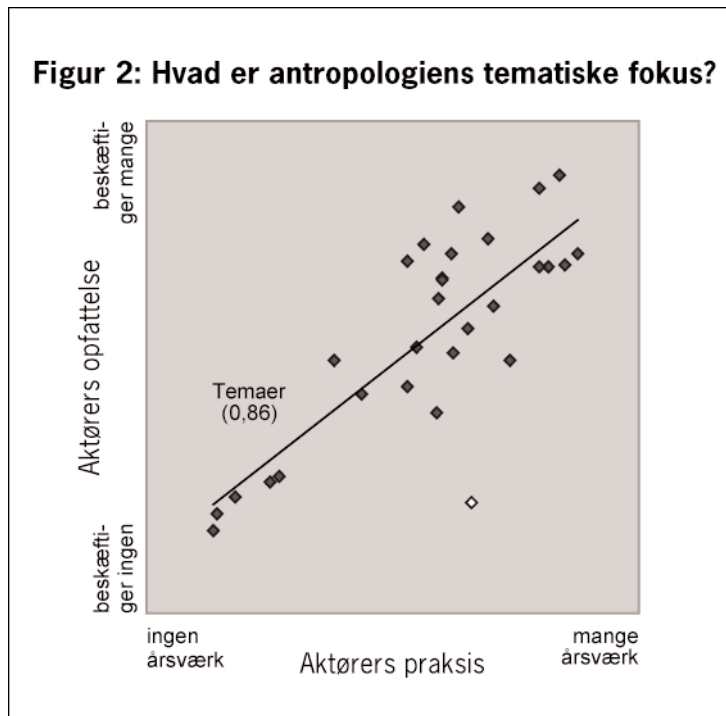
også mange danske antropologer ansat; mest i danske firmaer, der hovedsageligt arbejder med dansk bistand. Andre midler kanaliseres gennem frivillige organisationer, 'ngo'er', som også har fastansatte medarbejdere, der mange gange er antropologer. I ngo-regi laver man mest ulandsprojekter og oplysningsarbejde i Danmark. Man bruger til gengæld ikke nær så meget tid på forundersøgelser og evalueringer af bistanden, som der gøres i resten af sfæren.

I den akademiske sfære er det forskning, det handler om; men ikke udelukkende. På 'uddannelsesinstitutioner' underviser man også studerende, og på 'forskningscentrene' beskæftiger man sig med mange andre typer projekter. I denne sfære finder man

Et xy-plot sammenligner to egenskaber (f.eks. højde og vægt) på hver sin akse for bestemte enheder (f.eks. personer), som er punkterne i grafen. En sammenhæng er påvist (f.eks. at personers højde og vægt følger hinanden) hvis:

- 1) Punkterne fordeler sig diagonalt fra nederste venstre til øverste højre hjørne.
  - 2) Punkterne ikke afviger for meget fra den generelle tendens, regressionslinien.
- Disse to krav er udtrykt i korrelationskvotienten (angivet i parenteser), der er tættere på 1, jo større sammenhængen er.

Figur 2: Hvad er antropologiens tematiske fokus?

mest udviklingsantropologer i danske institutioner. Antropologi på Aarhus og Københavns Universitet (uddannelsesinstitutioner) samt Center for Udviklingsforskning, der i 2003 blev lagt ind under Dansk Institut for Internationale Studier (forskningscentre), er de betydeligste.

Et af undersøgelsens resultater er, at udviklingsbranchen og den akademiske sfære er meget adskilte. Samtidig med at man beskæftiger sig med forskellige ting og forskellige tematiske problemstillinger, er der ikke megen kommunikation mellem antropologer i hver sfære, og langt de fleste danske udviklingsantropologer (mindst 80 %) arbejder udelukkende i én af sfærene gennem hele karrieren. På trods af denne adskillelse er der tre ting, som kendetegner antropologer i begge sfærer.

... og dens beskaffenhed

For at finde frem til det tematiske fokus for dansk udviklingsantropologi er årsværksværdierne blevet kategoriseret i forhold til 29 temaer, der er fundet i tidsskrifter, på hjemmesider for udviklingsforskere og i de tilsendte cv'er. Samtidig blev deltagerne bedt om at vurdere hvor mange, der beskæftigede sig med de selv samme temaer. Figur 2 er et xyplot, der viser en tæt sammenhæng mellem hvad danske udviklingsantropologer laver, og hvad deltagerne opfatter som de vigtigste temaer for dansk udviklingsantropologi på nær for et enkelt tema (den hvide prik), hvilket skyldes en formulering i spørgeskemaet.

De vigtigste temaer for antropologer (klyngen i figur 2's over-

ste højre hjørne) betegnes generelt i udviklingsbranchen som tværgående. Fem af dem: 'lokale institutioner', 'naturressourcer og miljø', 'konflikt og overgreb', 'køn' og 'metoder og redskaber i ulandsbistanden' er ikke områder man direkte laver projekter for, men områder der indgår i mange forskellige typer af bistandsprojekter, og det sjette tema, 'sundhed og sygdom', er et område, hvor antropologien netop har haft stor succes med at være tværfaglig og tværgående. Dansk udviklingsantropologi er derved kendetegnet ved et holistisk, tværgående perspektiv.

De mindst vigtige temaer (klyngen i figur 2's nederste venstre hjørne), der hverken ifølge aktøremes opfattelse eller praksis har særligt meget med antropologi at gøre, er: 'befolkningstilvækst', 'økonomi og marked - globalt', 'multinationale selskaber', 'industriel udvikling' og 'teknologisk udvikling'; alle temaer, der handler om problemstillinger på et overordnet nationalt eller internationalt niveau. Et andet kendetegn ved danske udviklingsantropologer er derved en præference for problemstillinger på et lokalt niveau.

Derudover skal man ikke glemme fagets normative profil. 'Tolerance', 'værdi-pluralisme', 'relativisme' og 'medmenneskelig forståelse' forbinder alle deltagere i høj grad med faget. Det er ord som beskriver antropologiens tilknytning til et normativt projekt, der handler om respekt og forståelse for mangfoldighed, og ikke mindst et forsvar for mangfoldighedens vilkår. Denne normative profil er det aspekt af faget, der hænger bedst ved blandt antro-

pologer i udviklingsbranchen, der ellers på andre punkter bliver mere tværfaglige i løbet af deres karrierer: selvom en antropolog ofte laver det samme som en økonom i udviklingsbranchen, vil han/hun eksempelvis ikke være optaget af at øge velstanden for de store masser (økonomiens normative projekt) i samme grad.

Alle kilder passer på disse tre kendetegn: i) det holistiske perspektiv, ii) det lokalt forankrede perspektiv og iii) respekten/forsåtelsen for menneskelig mangfoldighed. At dette virkelig er antropologiens kendetegn underbygges af det faktum, at antallet af danske udviklingsantropologer steg samtidig med at udviklingsbistanden ændrede karakter i slutningen af 1980'erne. Bred, tværgående og 'blødere' ulandsbistand med en stærk lokal forankring blev den ny trend, og dér matchede den antropologiske 'competence-profil' den bistand, man ønskede at lave. Måske kan udviklingsbistanden også forklare andre udviklinger hos antropologerne?

“Men disse ting, skønt udkrystalliserede og fastlagte, er intetsteds formulerede. [...] Præcist som et ydmygt medlem af et moderne samfund... er af det og i det, men intet billede har af dets helhed og endnu mindre kunne levere en redegørelse for dets organisation, lige så vel ville det være formålsløst at forsøge at udspørge en indfødt i abstrakte, sociologiske termer. [...] Når dette er indset, må der findes en udvej, så vanskeligheden kan overvindes. For en etnograf består denne udvej i at indsamle konkret bevismateriale og udlede de generelle følgeslutninger selv.”

Årsagssammenhænge

Verdenskortet viser i hvilke ulande, dansk udviklingsantropologi har sit fokus; jo større en cirkel, jo mere fokus i det pågældende land, der som minimum er et uland i en del af perioden (Kina yder eksempelvis bistand nu, men modtog bistand i 1990'erne). Landene er grupperet i 13 regioner. Kortet viser at det, udover enkelte steder i Latinamerika og Oceanien, er i Vestafrika, Østafrika, det sydlige Afrika, Sydasiens og Sydøstasiens, at danske udviklingsantropologer har deres fokus. Det er samtidig de regioner, der modtager mest bistand fra Danmark i samme periode. Er der en sammenhæng?

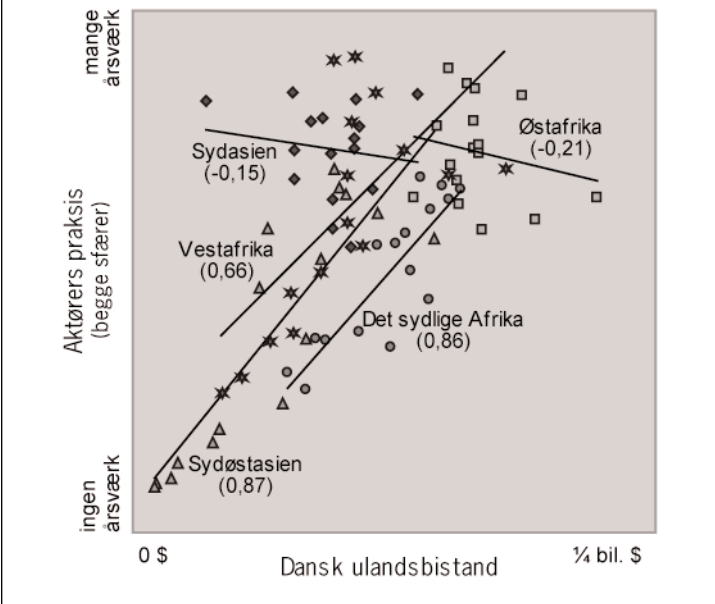
Figur 3 viser en delvis sammenhæng: når der er meget bistand et år, bliver der samtidig lavet meget antropologi samme sted og omvendt virker det til. Sammenhængen er dog ikke særlig klar for hele gruppen, og det skyldes, at mange danske antropologer i udviklingsbranchen arbejder med multilateral bistand, og derved er stærkt påvirkede af internationale strømning-

ger i bistanden. Den tætteste sammenhæng med den danske bistand finder man i den akademiske sfære, specielt hvis der forskydes fem år, således at bistanden sammenlignes med den forskning, der kommer fem år bagefter. Det kan man se ved at sammenligne figur 3 og 4; alle regressionslinier i figur 4 vender rigtigt og alle korrelations-kvotienter er højere. Det er et overraskende resultat; både at forskere er påvirket af strømninger i bistanden i mindst lige så høj grad som ulandsprofessionelle, men især at det for forskernes vedkommende generelt sker med en 5-årig forsinkelse. Sidstnævnte er specielt overraskende, fordi der ikke er målt på hvornår forskning publiceres; det er alle de år, som ligger forud for publikation af resultater, der måles på. Forsinkelsen skyldes altså ikke, at forskning tager lang tid; det er noget andet, der er på spil.

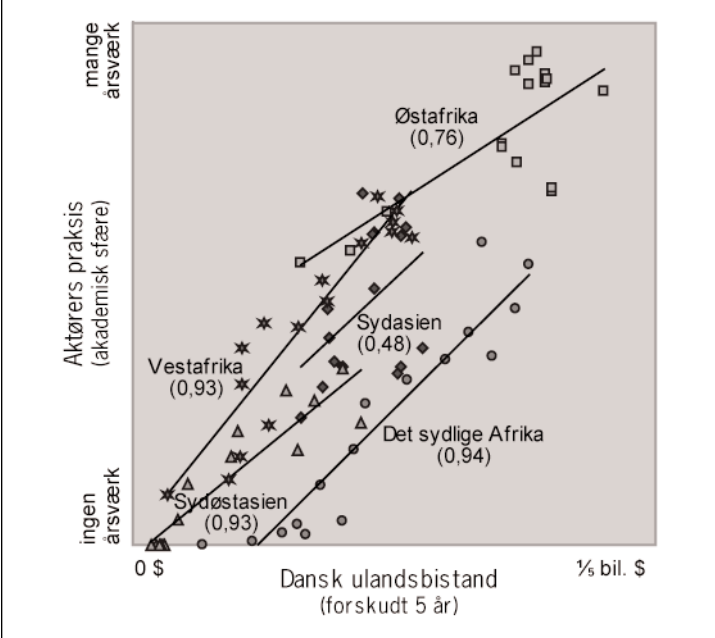
En lignende sammenligning for det tematiske fokus er sværere: bistandens tematiske inddeling i sektorer, er for overordnet til at vise noget, men hvis antropolo-

gers fokus i udviklingsbranchen bruges som indikator for fokuset i bistanden, kan man for nogle temaer spore den samme forsinkelse på 4-5 år i den akademiske sfære. Det gælder eksempelvis for 'naturressourcer og miljø', 'konflikt og overgreb' og 'statslige strukturer og administration'. Det er det generelle billede, der tegner sig i praksis, men det er ikke noget, som deltagerne kan genkende, eller som er beskrevet i den antropologiske litteratur om udvikling. Der er til gengæld nogle kendetegn i den litteratur, danske udviklingsforskere står for, der måske kunne forklare forsinkelsen: Det, som eksempelvis kendetegner de mange forskellige antropologiske bidrag i et tidsskrift for danske udviklingsforskere (Den Ny Verden), er at de - modsat bidrag fra andre faggrupper - meget sjældent nævner ordet 'udvikling' eller 'udviklingsbistand'. Det handler selvfølgelig om udviklingsproblematikker - ofte beskrivelser af en lokal synsvinkel eller lokal kontekst (jævnfør det tidligere nævnte kendetegn ved antropologien), men

Figur 3: Følger danske antropologers fokus den danske bistand?

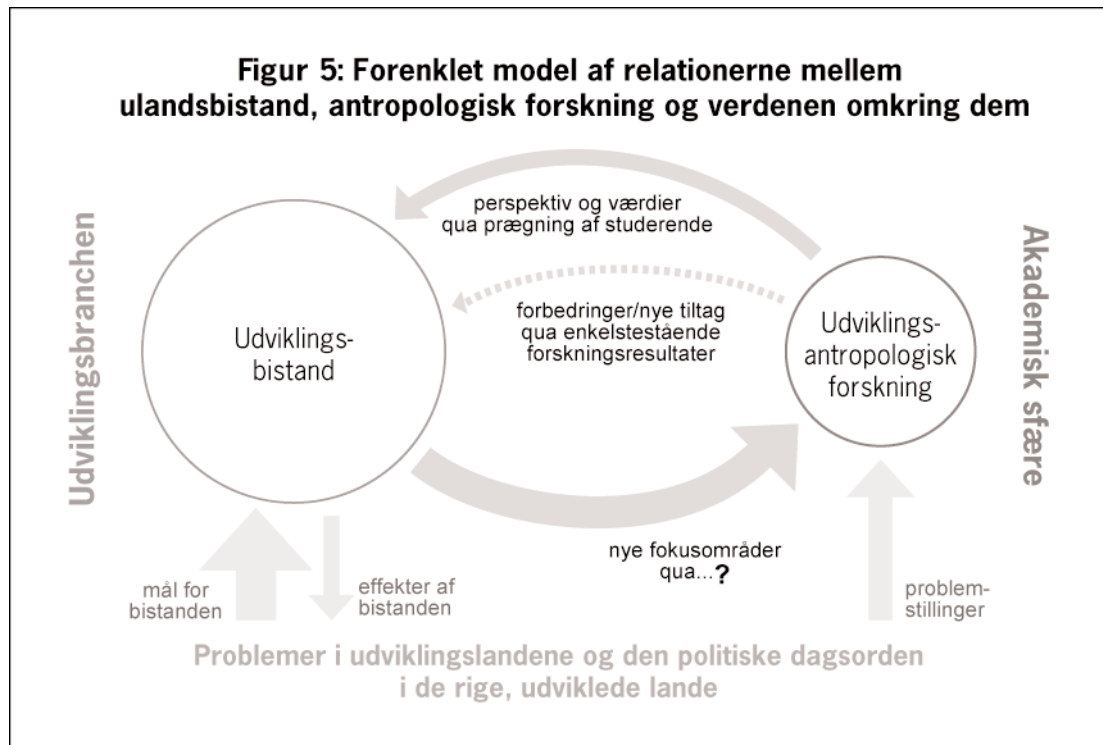
Figur 4: Følger fokuset i den akademiske sfære den danske bistand forsinket med 5 år?

det forbindes stort set aldrig til anbefalinger på, hvordan udviklingsbistand skal praktiseres. Jeg har samtidig ikke fundet mange danske antropologer, der eksplicit står for den meget kritiske 'antropologi om udvikling', som er toneangivende i USA og England - hverken i Den Ny Verden eller andre steder. Det betyder ikke, at de ikke findes, blot at jeg har fundet færre end forventet. Det er dog ikke mit indtryk at danske antropologer er mindre kritiske end andre, men nærmere at meget af den 'bistands-fjendtlige' kritik ligesom de 'bistandsvenlige' anbefalinger står mellem linjerne; den politiske relevans virker mere implicit end eksplicit - i hvert fald i denne periode.

Det betyder dog ikke, at der ikke findes dansk udviklingsantropologisk forskning, der har påvirket både dansk og multilateral bistand - også i denne periode. Specielt dansk medicinsk-antropologisk forskning, har haft en effekt på folkesundhedsindsatsen i Afrika, og danske antropologer fra begge sfærer har spillet en stor rolle i at få sat fagets traditionelle opmærksomhed omkring indfødte folk på den udviklingspolitiske dagsorden. Men det generelle billede er et andet. Danske udviklingsantropologer i begge sfærer er stærkt påvirkede af tendenser i udviklingsbistanden, men udviklingsbistanden virker ret upåvirket af, hvad der foregår i den akademiske sfære, hvis største indflydelse på udviklingsbistanden sker i kraft af en prægning af studerende, der senere bliver centralt placeret i udviklingsbranchen.

Derudover er der en tredje faktor man ikke må glemme,

nemlig situationen i ulandene og den politiske dagsorden i vesten, som begge yder en kraftig indflydelse på hvilke temaer og hvilke lande, der er mål for bistanden. Det er f.eks. ikke tilfældigt at den tidligere nævnte ændring i bistandens karakter, der bl.a. skaber en øget efterspørgsel på antropologer, sker i en periode hvor de sikkerhedspolitiske motiver i bistanden er nedroslede (mellem kommunismens sammenbrud og 9/11). De problemstillinger man beskæftiger sig med i udviklingsforskningen, er naturligvis også påvirket af verden omkring den. Forskningen i Latinamerika virker eksempelvis ikke til at være betinget af Danidas bistand og et andet eksempel er tematikker

omkring børn og unge, som udviklingsbistanden først meget sent er blevet opmærksom på, men som antropologiske forskere har beskæftiget sig med siden midten af 1990'erne.

Alle disse sammenhænge har jeg udledt af tendenser i bistanden, årsværksværdierne, og de matcher delvist deltagernes opfattelse og beskrivelser i litteraturen. Men for påvirkningen mellem den danske bistand og fokuset i den akademiske sfære med en 4-5-årig forsinkelse passer kilderne ikke sammen: jeg er sikker på, at jeg har fundet et eller andet, men når det ikke matcher de kvalitative data, er jeg usikker på, hvad det præcist er, jeg har fundet.

“I egentlige feltarbejder vil en sammenligning af sådanne data, forsøget på at stykke dem sammen, ofte afsløre uoverensstemmelser og huller i oplysningerne, der ansporer til yderligere undersøgelser.”

Uoverensstemmelser

Selvom det måske kan virke logisk, at forskningen 'følger pengene', og selvom man kan påvise, at det formentlig også er tilfældet, er det uvist hvordan det sker, og hvorfor det lader til at ske med en forsinkelse på 4-5 år. I en 100-siders evaluering af dansk udviklingsforskning (2001) får man ingen steder indtryk af, at Danida skulle have nogen indflydelse på forskningen. Det er lige

modsat: dansk udviklingsforskning kritiseres for at have en for svag sammenhæng med bistanden, men forsvarer samtidig som nødvendig for udviklingen af nye initiativer og bistandsformer. Mit resultat peger på det modsatte: at det er i udviklingsbranchen, at nye tendenser tager form, for kun langsomt at sive til forskningen.

Jeg tror, at årsagen til den uoverensstemmelse mest er metodisk. Evalueringen af dansk udviklingsforskning er baseret på en overvældende mængde interview af udviklingsforskere og ulandsprofessionelle. Den bygger altså på aktørers opfattelse af deres eget felt, som det meste litteratur om forskning gør det. Den sammenhæng jeg har fundet, er udelukkende baseret på en analyse af praksis. I en anden undersøgelse, som heller ikke er baseret på interview men i stedet en analyse af tidsskrifter, finder økonomerne Saun Heargreaves Heap og Ashok Parikh en lignende langsommelighed i udviklingen af nye perspektiver i økonomisk forskning. Den forsinkelse jeg har fundet, er altså ikke nødvendigvis hverken speciel dansk eller antropologisk, selvom jeg tror, at den tidligere nævnte implicite politiske relevans er med til at forstærke tendensen. Hvorfor tendensen er der i det hele taget, har jeg derimod ikke noget endeligt bud på, for dansk udviklingsforskning vedkommende kunne den måde udenrigsministeriet finansierer forskning på eksempelvis også spille en rolle.

Sådan ville Malinowski næppe have gjort det - have afsluttet en analyse med et åbent spørgsmål eller have inddraget sine 'indfødtes' tolkninger på linje med hans

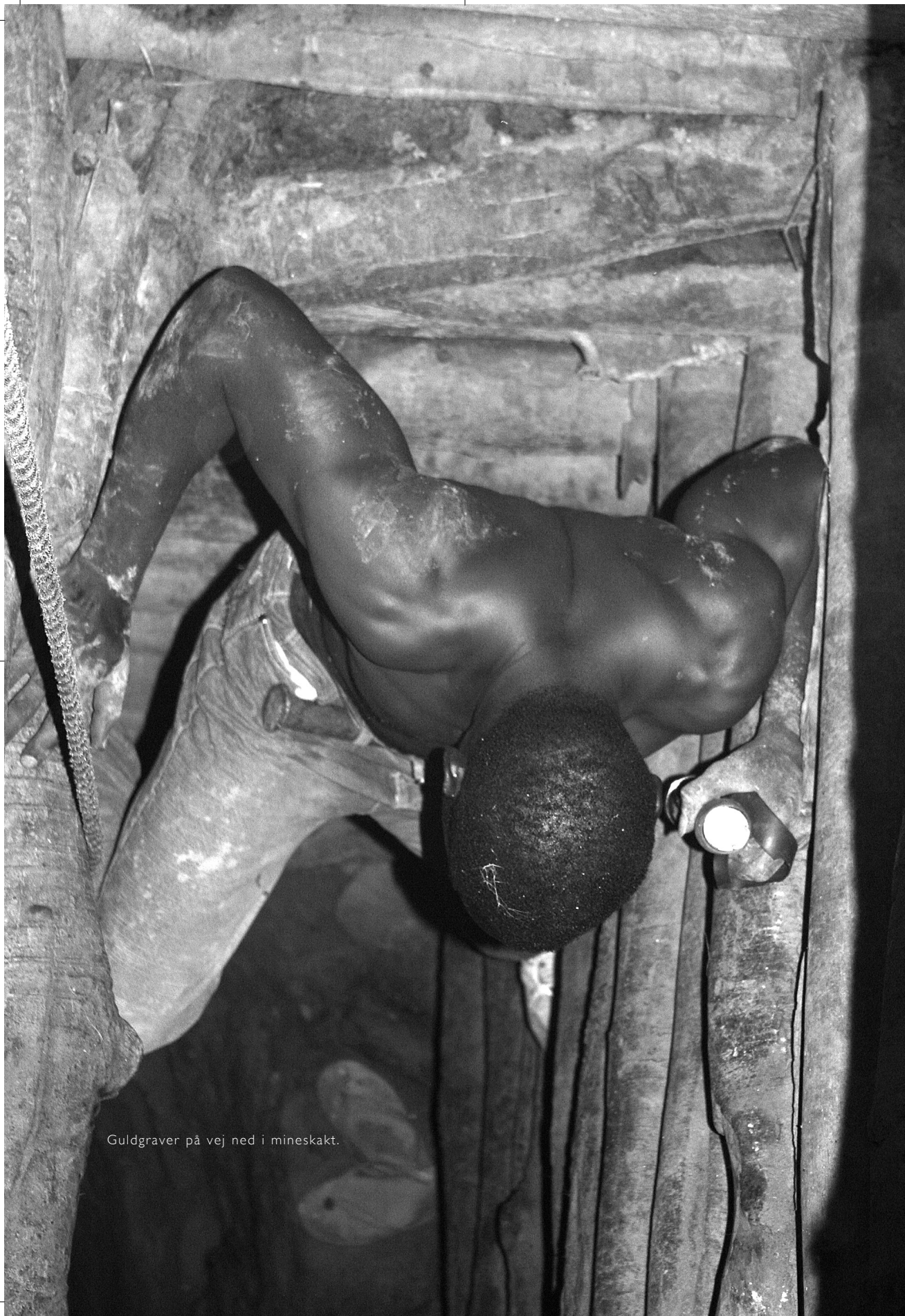
egne, og på de punkter er der sket meget siden dengang. De tre antropologiske kendetegn, som denne undersøgelse har fundet, er klassiske, men etnografer og antropologer føler sig ikke længere højt hævede over deres 'indfødte', og har blandt andet af den grund ikke samme behov for at skulle levere en endegyldige sand beskrivelse af dem. Hvorvidt det så samtidig har gjort fagets politiske relevans mere underforstået, kan man kun gisne om. Det som min undersøgelse med sikkerhed slår fast er, at al dansk udviklingsantropologi er stærkt påvirket af udviklingspolitikken. I det lys vil enhver påvirkning den anden vej i hvert fald være antropologisk relevant, uanset om det så er fagets opgave eller ej. ■

Forslag til videre læsning:

Kaur-Pedersen et. al (2007): Idealer og realiter. Dansk udviklingspolitisk historie. København, Gyl-dendal
Sørbø, Gunnar & Johan Helland (2001): Danida and Danish Development Research: Towards a New Partnership. www.um.dk
Sørensen, Kresten Kjær (2007), En kortlægning af dansk udviklingsantropologi. www.hum.au.dk/etno/etnkks

KRESTEN KJÆR SØRENSEN ER SPECIALESTUDERENDE VED AFDELING FOR ANTHROPOLOGI OG ETNOGRAFI, AARHUS UNIVERSITET, HAR EN SUPPLERINGSUDDANNELSE I ØKONOMI, OG HAR LAVET FELTARBEJDE I BURKINA FASO OM SOCIOØKONOMISKE FAKTORER FOR LOKAL DELTAGELSE I ET UDVIKLINGSPROJEKT. UNDERSØGELSEN OM DANSKE UDVIKLINGSANTROPOLOGER ER ET SCHOLARSTIPENDIEPROJEKT VED AARHUS UNIVERSITETS FORSKNINGSFOND.

grafik, Kresten Kjær Sørensen

Guldgraver på vej ned i mineskakt.

MED LOV SKAL GULD GRAVES

Nye minelove i flere afrikanske lande er primært skrevet af internationale konsulenter lønnet af Verdensbanken. Men hvem nyder godt af den nye lovgivning? Med udgangspunkt i et feltarbejde i Tanzania diskuterer artiklen, hvad den nye minelovgivning betyder for henholdsvis internationale mineselskaber, de mineralrige afrikanske stater, og små-skala minesektoren, der beskæftiger millioner af afrikanere.

af *JESPER BOSSE JØNSSON*

Afrikas konforme minelovgivning

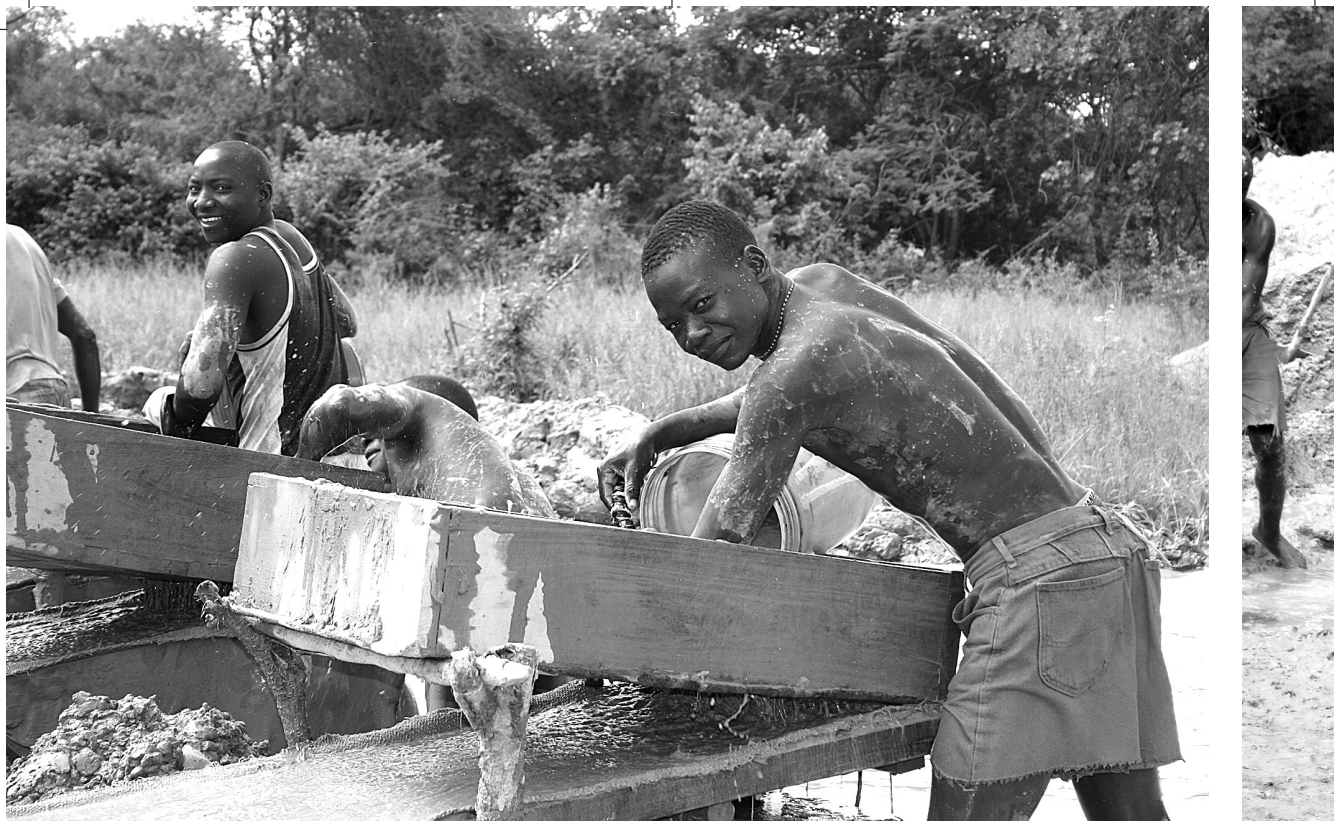
Op gennem 1980'erne begyndte omfattende ændringer af den økonomiske politik i mange gældstyngede afrikanske lande. Det skete ved gennemførelse af de såkaldte strukturtilpasningsprogrammer, primært udtænkt af Verdensbanken. Programmerne betød en liberalisering af de nationale økonomier og privatisering af størstedelen af de statslige aktiviteter, hvilket indebar en ændring af lovgivningen. Især minesektoren blev berørt i de fleste afrikanske lande. Denne var si-

den uafhængigheden fra de tidligere kolonimagter stort set kollapsede som følge af forhastede nationaliseringer, manglende effektivitet og utilstrækkelige investeringer i nyt udstyr.

En reform af minelovgivningen var påkrævet. Udenlandske konsulenter udvalgt og betalt af Verdensbanken spillede, på trods af manglende lokalkendskab, en vigtig rolle i formuleringen af de nye love. Selvom lokale konsulenter og repræsentanter fra relevante ministerier deltog i processen, blev lovudkastet i realiteten formuleret af

de såkaldte eksperter. Konsultationen af berørte aktører fra eksempelvis små-skala minesektoren var begrænset. Typisk blev de konfronteret med lovudkast sent i processen, og seminarer og høringer afholdt før lovedtagelsen blev mere informationsmøder end egentlige muligheder for indflydelse.

Af den grund er meget af den nye afrikanske minelovgivning ensartet og langt fra tilpasset virkeligheden i de enkelte lande. Endvidere har der sjældent ligget omkostningsvurderinger til grund for de nye love, hvorfor de berørte lande

De tunge mineraler - herunder guld - koncentrerer.

mangler ressourcer til at implementere lovgivningen. Således er en stor kløft mellem minelovgivningen og virkelighedens verden opstået. Det er specielt tilfældet i de fjertliggende små-skala minesamfund, hvor størstedelen af minearbejderne er distanceret fra loven. Derudover mener iagttagere af tendenserne i minelovgivningen, at der er tale om et 'kapløb til bunden'. Det vil sige, at mineralrige afrikanske stater i deres bestræbelser på at tiltrække tiltrængt udenlandsk kapital konkurrerer om at tilbyde de mest favorable betingelser for internationale mineselskaber.

Internationale mineselskabers investeringer har potentialet til at skabe økonomisk udvikling i afrikanske lande gennem afgifter og skatter samt ved de afledte effek-

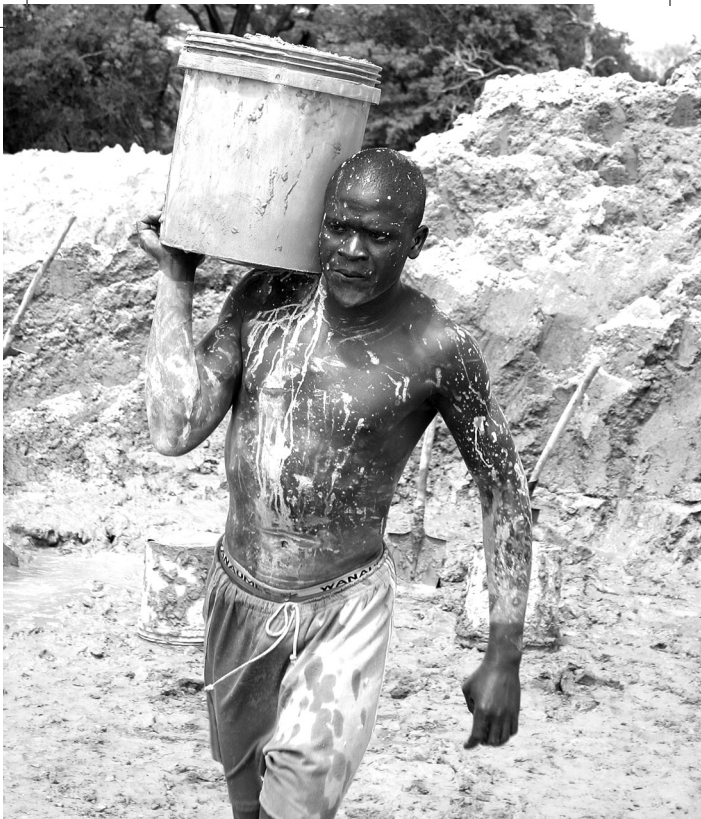
ter og koblinger til andre sektorer sådanne investeringer kan skabe. I Botswana har regeringen i årtier formået at forhandle minekontrakter med diamantgiganten De Beers, der har sikret landet omkring 50 procent af værdien af alle udvundne diamanter. Denne succeshistorie er dog en undtagelse. Det såkaldte 'kapløb til bunden' betyder at mange afrikanske lande i dag forhandler sig til kontrakter, der tilgodeser de udenlandske mineselskaber, mens gavnigheden for værtsnationen kan diskuteres.

Tanzanias minesektor

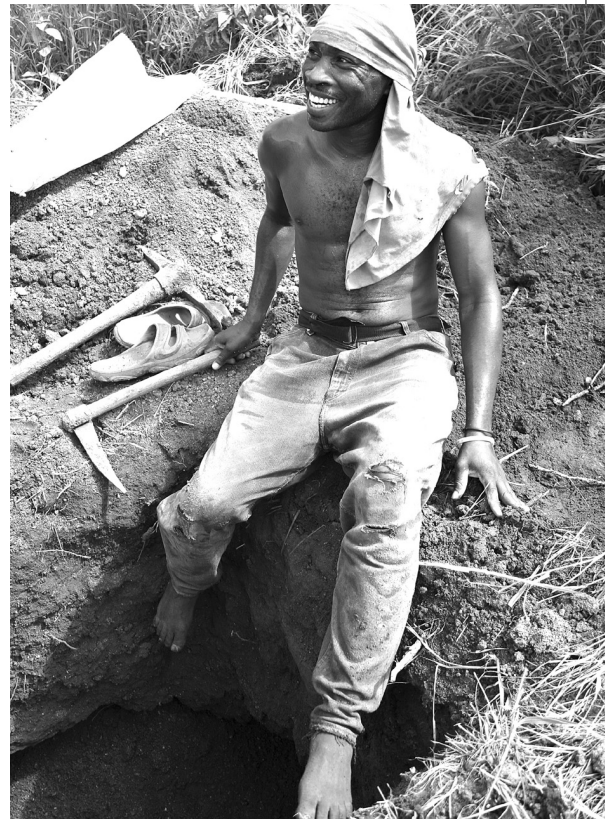
Tanzanias undergrund er rig på en række værdifulde mineraler. I årene efter uafhængigheden i 1961 blev landets minesektor under det socialistisk orienterede styre reduceret til ubetydelighed.

Men siden midten af 1980'erne har landet gennemgået en økonomisk deregulering, som har haft stor betydning for organiseringen af minesektoren. Igennem finansieringen af et femårigt reformprojekt for minesektoren, har Verdensbanken spillet en markant rolle i etableringen af landets nye minelovgivning, som trådte i kraft i 1998. Hensigten med lovgivningen var at skabe juridiske og økonomiske rammer, der gør det attraktivt for internationale mineselskaber at investere i landet. Siden den nye lovgivning blev vedtaget har minesektoren følgende gennemgået en kraftig vækst som følge af især udenlandske investeringer.

Minesektoren domineres i dag klart af guldudvinding. På ti år er Tanzania gået fra at være en uan-

At grave guld er hårdt fysisk arbejde.

En minesøkt påbegyndes.

selig guldeksportør til at være Afrikas tredje største. Der eksporteres årligt 50 tons guld svarende til omkring fire milliarder kroner, og guldeksporten er steget fra én procent af Tanzanias eksportindtægter i slutningen af 1990'erne til 45 procent i 2004. I dag består guldminesektoren af seks store kapitalintensive guldmineoperationer styret af internationale selskaber samt omkring 300.000 lokale guldgravere involveret i forskellige former for arbejdsintensive småskala mineoperationer. Herudover er omkring 250.000 småskala minearbejdere involveret i simple former for udvinding af ædelsten.

Udenlandske investeringer; udbytning eller udvikling?

I Tanzania sikrer minelovgivningen udenlandske mineinvestorer

skattefordele, gunstige afskrivningsregler, lempede importafgifter og ubegrænset udførsel af kapital. Lovgivningen indeholder ingen krav om at mineselskaberne skal etablere koblinger til den tanzanianske økonomi ved at give fortrinsret til leverancer fra lokale firmaer. Desuden har landet kun sikret sig en tre procents afgift på eksportværdien, mens resterende afgifter skal komme fra selskabernes overskud. Dette er problematisk, da selskaberne gennem kreativ bogføring stort set kan kontrollere eller underdrive deres overskud i landet. Det sker blandt andet ved såkaldt 'transfer pricing', hvor der ved forskruet intern handel mellem selskabets landefilialer bestemmes hvilke lande overskuddet skal placeres i. Således viste en undersøgelse foretaget af

Tanzanias mineministerium i 2003, at ingen af de internationale mineselskaber havde haft overskud siden deres start fem år tidligere, til trods for at guldpriserne på verdensmarkedet i samme periode var steget markant.

Siden Præsident Jakaya Kikwete og hans regering overtog landets ledelse i starten af 2006, er kontrakterne mellem de internationale mineselskaber og regeringen blevet gransket nøje. Kontrakterne, som ellers var fortrolige og forhandlet af den tidligere præsident og hans rådgivere, har vist sig at være særdeles gunstige for mineselskaberne. De har en varighed på imellem 15 og 25 år, hvori siddende regeringer ikke har mulighed for at stille krav om ændringer. Således har de udenlandske mineinvesteringer haft en yderst

Slutresultatet er 90-05 procent rent guld.

begrænset udviklingseffekt for Tanzania, specielt hvis man tager i betragtning, at guld er en ikke-vedvarende naturressource. Både mineselskaberne og regeringen har dog for nyligt foreslået diverse ændringsforslag efter Præsident Kikwete i 2006 truede med delvis nationalisering af minesektoren. Regeringen foreslår blandt andet at mineselskaberne skal ansætte flere tanzanianere, benytte sig af flere lokale varer og serviceydelser, give højere kompensationer til tvangsflyttede landsbyboere og give en aktieandel til staten.

Mineselskabernes tilstedeværelse skal dog ikke ses som ren udbygning. Afgifter og skatter fra stor-skala guldminesektoren bidrager årligt med millioner af kroner til statskassen. Og mineselskaberne iværksætter udviklingsprojekter i de lokalsamfund, der grænser op til deres mineområder og tilbyder deres ansatte forskellige uddannelsesmuligheder. Endvidere har alle store mineselskaber i Tanzania udarbejdet miljøeffektsvurderinger af deres

aktiviteter samt lavet programmer for miljø- og minerehabilitering. Bortset fra de lave eksportafgifter er problemet med de internationale selskaber primært, at de ved at udnytte den nye lovgivning har presset mange små-skala minearbejdere ud af landets mineralrige områder.

Små-skala minedrift; et levebrød for tusinder

Populært kan man sige at små-skala minedrift er tre mand og en trillebør. I praksis spænder begrebet dog vidt. Fra bønder der med spade og vaskepande tjener lidt penge i tørtiden ved at vaske guld i den nærliggende udtørrede flodseng til formaliserede, delvist mekaniserede operationer eller kooperativer med flere hundrede minearbejdere der udvinder malmforekomster ned til 100 meters dybde.

Det er almindeligt anerkendt at små-skala minedrift kan bidrage til den økonomiske udvikling af de områder, hvori den finder sted. Sektoren giver arbejde til tusinder af mennesker, der ofte har kort

eller ingen uddannelse. Penge tjent på minedriften bliver oftest brugt, eller i bedste fald investeret, lokalt med positive økonomiske effekter for lokalsamfundet som resultat. Endvidere nedsætter jobmulighederne i små-skala minesektoren den høje migration fra land til by. På samme tid har sektoren nogle aktuelle og latente politiske, miljømæssige og sociale problemer, som forhindrer den i at indfri sit fulde potentiale.

Konflikter mellem lokalsamfund, store mineselskaber og små-skala minearbejdere over bl.a. jord- og minerettigheder, kompensationer og betaling af afgifter til staten forekommer hyppigt. Problemet er stigende på grund af det voksende antal personer, der går ind i små-skala minedrift for at opretholde eller forbedre deres levevilkår, herunder også unge der dropper ud af skolen. De miljømæssige omkostninger er først og fremmest følger af kviksølvforurening i forbindelse med guldminedrift. Kviksølv bliver brugt til at udvinde guldet, men bliver ikke opsamlet og udgør derfor et stort miljø- og sundhedsmæssigt problem. Derudover fyldes mineskaktene ikke op, når en udgravning forlades, og værdifuld skov fældes for at få tømmer til understøtning af mineerne. Udover arbejdsulykker i de ofte for dårligt konstruerede minegange og kviksølvforgiftning, udvikler små-skala minearbejdere ofte 'stenlunger', som skyldes indånding af kvartstøv. Også HIV er udbredt i mineområder på grund af kombinationen af mænd

langt fra hjemmet og mange prostituerede, der følger i kølvandet på ethvert større gulfund. Desuden stiger kriminaliteten i småskala minesamfund markant.

Det er vigtigt at fastholde, at småskala minedrift har en positiv effekt på den økonomiske udvikling og fattigdomsbekæmpelsen i Tanzania. Men samtidig kan det have store omkostninger for den enkelte, for lokalsamfundet og for miljøet. Hvis de positive muligheder skal udnyttes, må småskala minesektorens udvikle sig institutionelt, organisatorisk og teknologisk. I den sammenhæng har Tanzanias nye minelovgivning på papiret potentialet til at spille en vigtig rolle. Lovgivningen giver plads til udviklingen af en småskala minesektor. I landets 'Mineral Politik', en hensigtserklæring der ligger til grund for selve mineloven, loves øget støtte til småskala minefolk gennem adgang til rådgivning og træning, kredit, billigt udstyr og specielt forbeholdte mineralholdige områder. Og i selve loven er retten til minelicenser for småskala minearbejdere sikret og miljø- og sikkerhedshensyn vægtet højt. Men som eksemplet i næste afsnit fortæller, er der i realiteten en stor kløft mellem lovgivningen og den reelle situation, hvor statens evne til at håndhæve og gennemføre lovgivningen er begrænset.

Hvis lovgivning?

Makusudi Simchimbas storebror havde haft en minelicens til et område i minesamfundet Itumbi siden starten af 1980'erne. Da han efter kort tids sygdom pludselig døde i 2001, overtog Makusudi styringen af mineaktiviteterne. Efter et par måneder tog han til di-

striksbyen Chunya for at forlænge brorens gamle minelicens og ændre den til sit eget navn. Her fik han at vide at licensen var udløbet otte dage forinden, og at området nu var registreret som prospekteringslicens for et selskab fra millionbyen Dar es Salaam 950 kilometer væk! Det var første gang Makusudi stiftede bekendtskab med Tanzanias nye minelov. Dengang arbejdede 60 småskala minearbejdere på Makusudis licensområde og betalte ham 30 procent af deres udbytte. Endvidere havde han selv tre mineskakter med hans egne minearbejdere, der ikke var lønnede, men fik mad og medicin samt provision af hvad der udvandt.

I dag driver Makusudi stadig sine mineaktiviteter på samme område. Han betaler de årlige afgifter og får en kvittering og ansøger hvert år om de formelle rettigheder til området. Men hver gang er svaret det samme: Området er taget. Han har aldrig set repræsentanter fra mineselskabet med prospekteringsrettighederne. Men han ved, at de sidder på licensen som spekulation og venter på at et stort mineselskab en dag skal blive interesseret i området, så licensen kan sælges med fortjeneste. Det ved den mineansvarlige fra Chunyadistriktet også, hvorfor han bærer over med Makusudi og flere andre småskala minearbejdere i samme situation. Et kort over Chunyadistriktets mine- og prospekteringslicenser viser, at stort set hele distriktet er taget af mere eller mindre reelle mineselskaber. Faktisk er der på grund af spekulationen i licenser opstået en form for uformel forvaltning, hvor statsansatte i minesektoren ser igennem fingre med småskala

minearbejderes aktiviteter indenfor andre selskabers licensområder. Men hvis selskabet begynder prospekterings- eller mineaktiviteter, smides småskala minearbejderne hurtigt ud af området. Med få dages varsel mister de deres levebrød. Det er kun få småskala minearbejdere i det guldrige Chunyadistrikt, der har licens til deres områder på trods af, at der er blevet drevet småskala guldminedrift i området siden 1930'erne.

Makusudi og mange andre fra Itumbi-minesamfund havde i sin tid ikke hørt om den nye minelovgivning og har op til i dag aldrig set et eksemplar af loven. Lovgivningen dikterer 'først til mølle' princippet. Den, der først ansøger om prospekterings- eller minelicens til et område, får den. Og da både internationale mineselskaber og nationale mine- og spekulationsfirmaer kendte til loven før den trådte i kraft, kunne de udnytte deres viden til at sikre sig licenser i guldrige områder. Dermed ikke sagt at den nye lovgivning er bevidst uretfærdig. Men i kraft af mineselskabernes effektivitet set i modsætning til minemyndighedernes begrænsede kapacitet og evne til at informere småskala minearbejdere spredt over store fjerntliggende områder, er de internationale selskaber samt et fåtal af smarte nationale firmaer blevet uhensigtsmæssigt favoriseret. For at komme spekulationen til livs har minemyndighederne i 2007 igangsat en kampagne for at sortere de useriøse licensholdere fra. Alle licensholdere har modtaget brev om at de mister deres licens, hvis de ikke har igangsat prospekterings- eller mineaktiviteter på deres licensområder inden tre måneder.

Retortdemonstration i Itumbi guldgraversamfund.

Viljen til retort

Den manglende implementering af mineloven i små-skala mineområderne har medført, at de fleste miljø- og sikkerhedsregler ikke overholdes. Hvor dette på kort sigt sparer minearbejderne for udgifter, kan det på lang sigt blive problematisk og blandt andet resultere i øgede ulykker og helbredsproblemer. Men en ting er at overtræde loven, en anden at overtræde loven uden at kende den. Og de fleste lovovertrædelser skyldes mangel på viden, som det følgende eksempel viser.

Små-skala minearbejdere bruger kviksølv til at udvinde guld fra malmforekomster. Udvindingsprocessen fører til, at de sammen med deres familier og nærliggende lokalsamfund bliver forgiftede, mens miljøet bliver forurennet. Dette er ikke bæredygtigt, og det

er derfor af vital betydning at begrænse, og i bedste fald forhindre, at kviksølv ledes ud i miljøet. Til dette kan man bruge en retort, der kan genindvinde mere end 95 procent af kviksølvet. I sin simpleste form består den af tre-fire stykker vandrør. Den er billig, let at transportere og utrolig holdbar. I Tanzania har retorten, til trods for at den siden vedtagelsen af den nye lovgivning har været lovpligtig, været stort set ukendt. På en rundtur til 15 guldgraversamfund i seks forskellige regioner i Tanzania, observeredes kun to retorter, hvoraf ingen blev brugt.

Ikke desto mindre har feltarbejde i Tanzania vist, at små-skala minearbejdere er parate til at bruge retorten, og at den kan bidrage til at reducere deres kviksølvforbrug markant. Minearbejdernes holdning og modtagelighed over for

retorten samt dens anvendelighed og fremtidsmuligheder er blevet undersøgt, og resultaterne er opmuntrende. Atten ud af 20 udvalgte retortmodtagere bruger retorten regelmæssigt. Tilsammen har de i løbet af fem måneder genindvundet omkring ti kg kviksølv. De er glade for at have sparet størstedelen af deres normale kviksølvudgifter, og er samtidig tilfredse med retortens evne til at sikre et bedre helbred for folk i små-skala mineområderne. De er alle interesseret i at erhverve flere retorter, men ved ikke hvordan. Eksemplet illustrerer fint kløften mellem minelovgivningen og den virkelige verden i Tanzania. Kun få af projektdeltagerne havde førhen hørt om retorten, ingen vidste hvor man erhvervede den, og de lokale myndigheder havde aldrig nævnt, at den var lovpligtig.

Parløb

Der hersker ingen tvivl om, at internationale mineselskaber i Tanzania i realiteten er blevet favoriseret på bekostning af små-skala minesektoren. Små-skala minedrift sikrer flere hundrede tusind mennesker deres levebrød. Alligevel er sektoren mere eller mindre bedvidst blevet undermineret. Med så markant en små-skala minesektor kan det virke underligt, at man er gået så langt i bestræbelserne på at tiltrække udenlands kapital på så ufavorable betingelser. Men landet havde brug for udenlandsk kapital, og der lå et udtalt pres fra donor-samfundet med Verdensbanken i spidsen om vidtrækkende liberaliseringer af blandt andet minesektoren. Herudover anses den fortrinsvis uformelle små-skala minesektor af mange som kontroversiel på grund af de miljø- og sundhedsskadelige udvindingsmetoder der benyttes og fordi den tiltrækker kriminelle elementer.

Men muligheden for et parløb mellem de to grene af sektoren er realistisk, da nogle mineralforekomster er velegnede til små-skala og andre til stor-skala minedrift. I forhold til de internationale selskaber er det af afgørende betydning, at regeringen i fremtiden får forhandlet kontrakter på plads, der sikrer landet et ordentligt udbytte for dets ressourcer eksempelvis gennem opkrævning af større afgifter på eksportværdien og mindre på det illusoriske overskud.

Med hensyn til små-skala minesektoren er det væsentligt at implementere den støtte til sektoren, der tilsigtes i landets 'Mineral Politik'. Det vil sige forbedret adgang til minelicenser, kredit, udstyr og træning samt områder reserveret til små-skala minedrift. Det

igangværende initiativ til at afskaffe spekulationen i licenser er opmuntrende. Spekulationen afholder størstedelen af små-skala minearbejdere fra at sikre sig formelle minerettigheder. I forbindelse med en formalisering af sektoren vil det også være hensigtsmæssigt, hvis staten gennem oplysning, træning og monitorering adresserer de miljø-, sundheds-, sikkerheds-, og skattemæssige problemer, sektoren kæmper med.

Der eksisterer ikke nævneværdige produktive koblinger mellem små- og stor-skala minedrift, og forskellene mellem de to grene af minesektoren er kolossale. Umiddelbart virker det heller ikke som om at sådanne koblinger med positive afledte effekter kan etableres indenfor den nærmeste fremtid. Men nogle af de internationale mineselskaber er begyndt at forstå gavnligheden af sameksistens. Canadiske Barrick Gold er med tre store guldminer i Tanzania landets største guldproducent. Selskabet har for nyligt igangsat et stort program til støtte for små-skala minearbejdere i områderne hvor deres miner er lokaliseret. Programmet består af en overdragelse af minerettigheder til ubenyttede guldholdige områder fra Barrick Gold til lokale små-skala minearbejdere samt sikring af adgangen til uddannelse, teknologi og kreditordninger til små-skala minearbejdere og beboere fra nærliggende lokalsamfund. Det er endnu for tidligt at vurdere initiativets substans og virkning, og der er ingen tvivl om at baggrunden for programmet delvist er imagepleje. Alligevel er det et velkomment forsøg på at bygge bro mellem de to grene af minesektoren i Tanzania.

Så hvad skal et land som Tanza-

nia stille op med en eksternt finansieret og delvist formuleret lovgivning med manglende omkostningsvurdering? Hvis man tager landets økonomiske situation i betragtning, er det hverken realistisk eller formålstjenligt at vrage lovgivningen til trods for dens mangler. På den anden side er formålet med en såkaldt papirlov, der kun implementeres sporadisk af staten, men udnyttes optimalt af internationale mineselskaber og spekulanter til egen vinding, svær at få øje på. Ideen med at støtte udviklingslande som Tanzania med at opbygge relevant og brugbar lovgivning er dog hensigtsmæssig.

For at sikre optimalt udbytte for Tanzanias befolkning bliver udfordringen, at lovgivning udarbejdet i samarbejde med eksterne konsulenter involverer tanzanianere med forhandlingskompetence og lokalkendskab som modspil til eksterne eksperter. For at sikre lovens bæredygtighed er det essentielt, at lovgivningsprocessen involverer rettidig konsultation med folkelige nøgleaktører og grundig omkostningsvurdering. Afsluttende skal ny lovgivning følges op med kapacitetsopbygning af relevante myndigheder. Så kan loven forhåbentlig blive til gavn for alle. ■

JESPER BOSSE JØNSSON ER PH.D. STUDERENDE VED INSTITUT FOR GEOGRAFI OG GEOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. HAN HAR TIDLIGERE I EN ÅRRÆKKE ARBEJDET FOR MELLEMFOLKELIGT SAMVIRKE I TANZANIA. PH.D. STUDIET OMHANDLER INSTITUTIONELLE, TEKNISKE OG ORGANISATORISKE ASPEKTER AF GULDMINEDRIFT I TANZANIA.

fotos, Dorte Friis Pedersen

UKLARE MOTIVER?

OM UDVIKLING OG TERRORFOREBYGGELSE I DET ARABISKE INITIATIV

65 danske organisationer og institutioner er involverede i implementeringen af Det Arabiske Initiativ. Formålet er at øge dialog og forståelse mellem Danmark og de arabiske lande og bidrage til at styrke reformprocesser i landene. Et værdigt og vigtigt projekt, som dog har det indbyggede dilemma, at fattigdomsbekæmpelse og sikring af lige rettigheder og demokratisk indflydelse ikke er initiativets underliggende motiver. Det er derimod beskyttelsen af Danmark og vesten mod muslimsk terror og ulovlig emigration. Når det skal besluttes, hvad der er centrale problemstillinger for indsatser i syd, spiller frygten for terror ind. Sammenhængen mellem sikkerhed og udvikling bliver i stigende grad et felt, som etnografer og antropologer må deltage i at klarlægge.

af GERD ELMARK

Vi sidder bænket om bordet i en civilsamfundsorganisation i det sydlige Yemen. Der er støvet og stille udenfor. Stemmen bag det sorte stof er tydelig og indholdet af hendes budskab klart, trods det skjulte ansigt. På kun 2 år har Amina og en gruppe kvinder fået stablet en kvindeorganisation på benene. Dette er Hadramout, et af Yemens sydlige dalområder. Mod nord ligger den udstrakte ørken som deles med Saudi-Arabien, Rub al Khali. Mod syd ligger kysten ved Det Arabiske Hav, hvor den nordlige del af Stillehavet smyger sig om den arabiske

halvø sydøstlige kyst lige over Afrikas Horn. Her i den varme Hadramout-dal, hvor Osama Bin Ladens familie boede indtil de flyttede til Saudi-Arabien, her implementeres et af de mange projekter under Det Arabiske Initiativ.

Lanceringen af Det Arabiske Initiativ i 2003 markerede starten på et bredt dansk engagement i Mellemøsten og Nordafrika. 100 millioner kroner årligt allokteres specifikt til formålet, og 65 danske organisationer og institutioner er involveret. De to overordnede målsætninger for de bilaterale indsatser er at styrke Danmarks dia-

log med landene i Mellemøsten og Nordafrika og at støtte kræfter, som arbejder for reformer i retningen af friere og mere demokratiske samfund. Efter årtiers forsømt samarbejde med regionen om de store uligheder og den undertrykkelse som store befolkningsgrupper i denne region lider under, er det glædeligt, at Danmark har iværksat en større indsats for øget dialog og samarbejde med Mellemøsten og Nordafrika.

De danske prioriteringer for støtten til regionen læner sig op ad analysen i Arab Human Development Report fra 2002. I rap-

Byen Shibam i Hadramout-dalen i det sydlige Yemen.

Fremstilling ved håndkraft af mudder-byggesten til de karakteristiske huse i det sydlige Yemen.

porten blev kvinders rettigheder identificeret som én af de tre kritiske mangler, som hæmmer den økonomiske og sociale udvikling i

regionen. Fire år senere understregede den næste Arab Human Development Report, at opgaven med at sikre kvindernes rettigheder var mere presserende end nogensinde. Rapporten, som er skrevet af arabiske analytikere og forskere, og som udgives af UNDP, påpeger at arabiske kvinders fremgang kræver en bred og effektiv bevægelse i det arabiske civilsamfund.

Tilbage i Hadramout-dalen afslører forkvinden Aminas stemme, hvor stolt og begejstret hun er. Begejstret over de sidste to års bedrifter med at åbne kvindeorga-

nisationen og implementere de første workshops, træninger og sommerlejr for piger og kvinder. Her er det ikke hverdagskost, at kvinder organiserer sig i formelle netværk og kvindeorganisationer. Reaktionære kræfter i lokalmiljøet ser ikke positivt på, at kvinderne har lejet et af landsbyens huse, hvorfra de driver kvindeorganisationen. Foreløbig har kvinderne med succes allieret sig med religiøse og lokale ledere i landsbyen. Det har været svært, og der har været modstand. Etableringen, formålsparagrafferne og registrering hos Social Ministeriet alene

Enke og kioskejer ved hjælp af mikro-kredit.

har krævet hjælp og erfaring udefra. Men oplevelsen af at projektet vokser giver dem modet til at fortsætte.

Det hele startede med en sommerlejr for 7-14 årige piger med formålet at øge deres forståelse af sundhedsbudskaber. Nu deltager 200 kvinder i alle aldre i sommerlejre, og sundhedskampagnerne har fået følge af kurser i engelsk, computerkundskab og syning. Nyeste skud på stammen er mikrokredit; uddeling af små lån til etablering af kvinders egne små indkomstgenererende projekter. Kvinderne i organisationen føler sig sikre i deres sag. De kan mærke forandringen. De har organise-

ret 45 skolelærere og etableret undervisning for voksne kvindelige analfabeter. Tidligere fremstod de manglende læse- og skriveevner som individuelle problemer. Nu bliver det betragtet som et fælles anliggende, der kan tackles kollektivt. De har hjulpet kvindelige forsørgere i gang med deres forretning ved hjælp af finansieringen gennem mikrokredit. En lånemodtager har åbnet en kiosk, som hun kan passe samtidig med, at hun ser efter sine 6 børn. En anden har fået hjælp til at starte et gedehold. Den første ged er allerede drægtig, og låntageren, en ældre enke som leder sit hushold af hjemmeboende døtre og børne-

børn, slår med et grin fast, at geden allerede tjener sig selv ind.

Mikrokreditterne er led i en tostrengt strategi om at øge kvinders erhvervsaktivitet og mindske forekomsten af tidlige ægteskaber. Dette distrikt har landets højeste forekomster af tidlige ægteskaber. Det vil sige ægteskaber indgået inden kvindens 16. år og mandens 18. og i realiteten ofte i en langt tidligere alder - nogle gange inden pigen overhovedet er kønsmoden. Med tidlige ægteskaber følger ofte tidlige graviditeter og desværre et af verdens højeste gennemsnit for mødre- og spædbørnsdødelighed. 326 kvinder dør som følge af forblødning

Kvinde med qat.

eller andre komplikationer for hver 100.000 levendefødte børn - svarende til 8 hver dag året rundt. Til sammenligning er tallet for Danmark 7 kvinder som dør for hver 100.000 levendefødte børn. Tidlige ægteskaber er en af de underliggende årsager til høje fødselstal, høj mødredødelighed, ringe uddannelsesniveau og derved medvirkende årsag til det høje fattigdomsniveau i landet. Halvdelen af befolkningen lever under FNs fattigdomsgrænse som er på 2 dollar om dagen - og halvdelen af dem lever for under 1 dollar om dagen. Som i mange udviklingslande er den halvdel af befolkningen, som er kvinder, den mest under-

udnyttede ressource i kampen mod fattigdom og sikringen af en bedre social og økonomisk udvikling.

Lederen af FNs Udviklingsprogram's afdeling for Arabiske Stater, som står bag udgivelsen af Arab Human Development rapporter, er en yemenitisk kvinde, som hedder Amat Al Alim Alsuswa. Hun var indtil for to år siden menneskerettighedsminister i Yemen. Mens Alsuswa i dag arbejder på at skabe internationale forandringer, så var hun som menneskerettighedsminister en stærk drivkraft i arbejdet med at advokere og iværksætte justeringer af den nationale lovgivning i sikringen af kvin-

ders rettigheder. Den type arbejde er sensitivt. Det rører ved regulering af arveret for at tilgodese kvinder, kriminalret i forhold til straf i forbindelse med utroskab, mindstealder for legal indgåelse af ægteskab, kønskvotering i parlamentet og kommunalbestyrelser og meget mere. Forhold som mange finder uegnet til eksternt regulering - oftere et emne man(d) ordner i samråd med familie, stamme og religiøse ledere. Med et retssystem som består af både stammeret, religiøs Sharia-ret og national lovgivning, er der rigelige faldgruber for arbejdet med at revidere lovgivningen, så kvinders ret tilgodeses. Derfor er det afgørende, at man ikke giver modstanderne for let spil. Blicher reformarbejdet associeret med udenlandsk indblanding,

bliver det alt for nemt at afvise krav til reformer som vestlig imperialisme.

Den Arabiske Human Development Report fra 2006 bemærker, at islamiske bevægelser, som i Vesten ofte anses for uønskede kræfter, i mange tilfælde i realiteten har været forkæmpere for kvindernes rettigheder. "I løbet af de seneste fem årtier har den interne dynamik i disse bevægelser, deres forhold til det bredere samfund og deres holdninger til vitale samfundsmæssige forhold såsom menneskerettigheder og god regeringsførelse og demokrati undergået bemærkelsesværdige og progressive ændringer", pointeres

Herredans ved bryllupsfejring.

det i rapporten. Anlægges et udviklingsperspektiv for indsatser i regionen, synes prioriteringerne at være nemme at gå til; massive indsatser for involveringen af de menneskelige ressourcer regionens kvinder udgør; og anerkendelse af de reformkræfter der findes i islamiske bevægelser i regionen. Dermed er opgaven med at arbejde på alliancer med nye reformbevægelser med henblik på forbedring af forholdene omkring menneskerettigheder, god regeringsførelse og demokrati lige til at gå til.

Men afsættet for Det Arabiske Initiativ er ikke udviklingspolitisk. "Vi kan alle huske helt præcist, hvor vi befandt os, da vi 11. september 2001 fik nyheden om terrorangret på World Trade Center i New York og Pentagon i Washington". Sådant lyder de første ord i udenrigsministeriets pamflet om Det Arabiske Initiativ. Et par linier længere fremme står der "Ekstremisme og terrorisme har vi kendt i århundreder. Det nye er, at der synes at være tale om et forsøg på at mobilisere muslimer over hele verden til krig mod den vestlige civilisation". Under overskrifter som 'Øget dialog og samarbejde med de arabiske lande' beskrives mere udførligt, hvad de underliggende danske interesser består i. For under ønsket om velstand og frihed for den arabiske verden kommer bekymringen for "den fortsatte terrortrussel fra radikale islamister" og "Illegal emigration til EU fra og især gennem de nordafrikanske lande" (side 2 i UMs præsentation af DAI). Det Arabiske Initiativ ikke er et udviklingspolitisk projekt, men et udenrigs- og sikkerhedspolitisk

projekt. Den øverste dagsorden er behovet for at beskytte vores del af verden mod terror og emigration fra deres del af verden. Med de grundlæggende motiver for indsatsen, kan det være svært at få øje på, hvad der skulle motivere progressive muslimske reformkræfter til at indgå dansk partnerskab.

I Udenrigsministeriets Civilsamarbejdsstrategi fra 2000 findes et kort afsnit om globaliseringens udfordringer. Her nævnes miljø, ligestilling og arbejdsmarkedsvilkår, men ikke et ord om terror eller den muslimske verden. I udenrigsministerens globaliseringsanalyse fem år senere nævnes "kampen mod den internationale terrorisme" og "forholdet mellem Vesten og den muslimske verden" som de to første globaliseringsudfordringer. I den sammenhæng kommer de overordnede formål med at bidrage til udviklingen af regionen i retning af friere og mere demokratiske samfund til at lyde mindre dialog- og deltagerstyret, og mere i retning af en ikke så fjern fortid af evolutionistisk skalavurdering af samfunds udviklingsstrin: Vestlige samfund på øverste udviklingsstrin med udviklingslande flere udviklingsstrin bagud og behov for vores hjælp for at sikre fremskridt og udvikling. De transformationer, som de forventes at skulle gennemgå mod fremgang og økonomisk vækst, lyder i dag blot mindre af industrialisering og landbrugseffektivisering og mere af diffuse begreber som frie, demokratiske samfund med blandt andet god regeringsførelse, menneskerettigheder og frie medier. I processen har vi i Vesten genopfundet barbaren, som skal udvikles

og civiliseres; muslimen fra Melle-møsten eller Nordafrika, som truer vores civilisation med ufred, terror og migration.

Bag stoltheden i Hadramoutkvindernes fortælling om organisationens arbejde, og den ivrige gestik med de sorte handsker, er øjnene årvågne. I et konservativt muslimsk samfund langt ude på landet i det sydlige Yemen overrasker det ikke, at social forandring, drevet frem af kvinder som organiserer sig, møder modstand. For nylig blev modstanden mere direkte end tidligere. Skriftlige advarsler blev efterladt i form af anonyme sedler på døren. Der havde været en række besøg udefra, projektbiler med fremmede på besøg i organisationen. Lokale kritikere tøvede ikke med at konkludere, at der er tale om en uheldig alliance med udlændinge og jøder - et tegn på, at modstanden forsøger at trække på dæmonisering af indblanding udefra, ikke de konkrete tiltag kvinderne advokerer i projektet. Nu er kvinderne ikke længere sikre på, om de beskyttes i tilstrækkelig grad af støtten fra de lokale kommunale ledere. De snakker om at gøre som en anden organisation 60 km længere oppe i dalen har gjort, fået udstedt en fatwa fra religiøse ledere i en indflydelsesrig, nærliggende religiøs skole og moske. Fatwaen havde den anden organisation brug for, idet den kunne understrege, at det var i overensstemmelse med god islamisk praksis at tillade kvinder i organisationen for første gang i dens 15-årige historie.

Med den usikre lokale stemning overfor gæster i organisationen, er vi stiltiende enige om ikke at

Kvinder og børn i landskabet.

diskutere vores danske baggrund åbent. Da Karikaturkrisen var på sit højeste, blev Dannebrog brændt af i gaderne i hovedstaden, og unge mænd med sorte pandebånd gik i optog med bannere og råbte: 'Danmark er Guds fjende'. Selvom få yemenitter interesserer sig for dansk pressefrihed, så blev reaktionerne på tegningerne så voldsomme, blandt andet fordi ophedede politiske, sociale og økonomiske frustrationer blev udnyttet i lokale spil om at mobilisere masserne. I Yemen ville oppositionen have haft let spil til at bruge stemningen mod regeringen, så staten arrangerede selv lovlige anmeldte demonstrationer på centrale pladser i velorchestrerede forsøg på at tilfredsstille

folkestemningen. Selvom interessen for emnet hurtigt døde hen, er Danmark ikke længere associeret med skolemælk og billeder af rene køer på grønne enge, som for mange yemenitter tidligere. Karikaturkrisen indskrev for alvor Danmark i dikotomien med moderne vestlige demokratiske samfund over for muslimske samfund - væsensforskellige og potentielt farlige. Den dikotomi er det svært at unddrage sig, når man begiver sig ud i arabiske samfund for at indgå partnerskaber. Det giver nogle særlige forudsætninger i arbejdet med at skabe dialog og mellem menneskelig forståelse.

I 'Redegørelse fra Regeringen om Indsatsen mod Terrorisme' fra Juni 2005 står der: "Regeringen

vil igennem udviklingsbistanden yde en fokuseret og langsigtet indsats mod de forhold der leder mod radikaliserende og rekruttering til terrorisme". Når den danske udviklingsbistand til de arabiske lande eksplicit sættes i en anti-terror sammenhæng, så giver det nogle særlige udfordringer og dilemmaer for udviklingsarbejdet. Man kan spørge om ikke forholdet til partnerne i syd bliver anstrengt af de uklare eller sammenblandede motiver om både udvikling og anti-terror? Om ikke reformkræfter i arabiske lande risikerer at blive kompromitterede i egne samfund, hvis de arbejder for danske midler?

I Udenrigsministeriets Civilsamarbejdsstrategi udtrykkes forvent-

ningen til civilsamfundets rolle til udviklingsarbejde således; "Organisationer i civilsamfundet har en vigtig rolle at spille med hensyn til at sikre folkelig deltagelse og inddragelse i udviklingsprocessen" og "Det er gennem samarbejde med grupper i civilsamfundet, at der kan skabes en folkelig deltagelse i udviklingsprocessen, og at fattige og marginaliserede mænd og kvinder kan få en stemme."

Med Det Arabiske Initiativ som dansk udenrigspolitisk instrument opstår nye dilemmaer. Når vi skal beslutte, hvad der er centrale problemstillinger for indsatser i syd, spiller terror ind. Der findes ikke et nemt svar på udviklingsbistandens rolle i terrorbekæmpelse. Med Det Arabiske Initiativ har det danske bistandsmiljø fået nye dilemmaer ind på livet. Desuden er vi endnu en gang blevet mindet om, at 'udvikling' forhandles i specifikke sammenhænge og kulturelle kontekster. Sammenhænge hvor der er andre kræfter på spil end udviklingspolitik. Med planerne om at fortsætte initiativet som en langsigtet indsats i 15-20 år, bliver der rig lejlighed til at debattere og lære mere om, hvordan Danmark bedst sætter ind på at øge dialogen og samarbejdet med de arabiske lande, og hvordan sikkerhedspolitikken skal tilrettelægges.

Udviklingsmål har gennem årene fået tilføjet niveauer; fra fokus på økonomisk vækst og afskaffelse af fattigdom, til fokus på god regeringsførelse og bæredygtighed og senest fokus på sikkerhed og nu terrorforebyggelse. 90'ernes fokus på konflikt som en hindring for udvikling og sikkerhed som en forudsætning for udvikling markerede starten på de udfordringer, vi

nu står i. Er koblingen mellem udvikling og terrorforebyggelse bistandens redning? 50 års udviklingsbistand finansieret over skatten har vist begrænset virkning. I den brede befolkning har behovet for terrorforebyggelse muligvis været med til at sikre udviklingsbistanden fornyet legitimitet.

Motiverne for Det Arabiske Initiativ er på sin vis ikke uklare. Udenrigspolitisk italesættes det som led i bestræbelserne på at imødegå nye globale udfordringer som terror og emigration. Udviklingspolitisk lægger initiativet sig op ad gængse internationale udviklingsprioriteringer for regionen; støtte til reformprocesser, øgede rettigheder, styrket deltagelse af kvinder, frie medier osv. Yemeniske civilsamfundsorganisationer støttes fortsat i deres arbejde med at engagere kvinder på arbejdsmarkedet og advokere mod tidlige ægteskaber, uden at blive konfronteret med om bistandsmidlerne er allokateret og italesat som terrorforebyggelse i Danmark. Men det man kunne frygte er, om der i processen med at acceptere den ny italesættelse sker et skred i de grundlæggende værdier for udviklingsindsatser. For mens udvikling og bæredygtighed er inkluderende begreber, så er motivet for terrorbekæmpelse eksplicit for at fremme donorenes sikkerhed. Antropologer og etnografer har siden fagets fødsel forholdt sig til, hvordan verden ser ud gennem 'de andres' øjne. Det er helt afgørende, at det perspektiv fortsat sikres, når Danmark giver sig i kast med udviklingsarbejde i nye regioner og med nye forudsætninger - ikke mindst i den langsigtede danske indsats i Mellemøsten og Nordafrika gennem Det Arabiske Initiativ. ■

Referencer/ inspiration:

Det Arabiske Initiativ 2005 samt Evaluering af Det Arabiske Initiativ 2006, www.um.dk
Schwedler, Jillian "Democratization, Inclusion and the Moderation of Islamist Parties" *Development* (2007) 50 (1) 56-61
Møller et al. *Streger i et Forvirret Billede. Strejflys over udvalgte sider af tegningekrisen i 2005-06* (2007) *Den Ny Verden. Tidsskrift for Internationale Studier, DIIS, København.*

GERD ELMARK ER ANTROPOLOG, UDDANNET PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET OG OXFORD BROOKES UNIVERSITET I ENGLAND. HUN HAR SKREVET SPECIALE OM VIRTUELLE PALÆSTINENSISKE FÆLLESSKABER OG HAR DE SENESTE TO ÅR ARBEJDET MED BEFOLKNINGSPOLITIK I YEMEN SOM JPO HOS FNS BEFOLKNINGSFOND. GERD ER NU PROGRAMKOORDINATOR I MELLEMFOLKELIGT SAMVIRKE, HVOR HUN BLANDT ANDET STÅR FOR UNGDOMSPROGRAMMET UNDER DET ARABISKE INITIATIV.

fotos, Gerd Elmark

'Pengene er meget, men det er ikke meget.'

Den fattige kvinde, der arbejder hårdt og succesfuldt for at forbedre sin families levevilkår, er en gennemgående figur i både teori og praksis omkring mikrokredit. Men findes hun derude i den virkelige verden, denne kvindelige mikrokredit-entreprenør? Det spørgsmål søger jeg svar på i denne artikel.

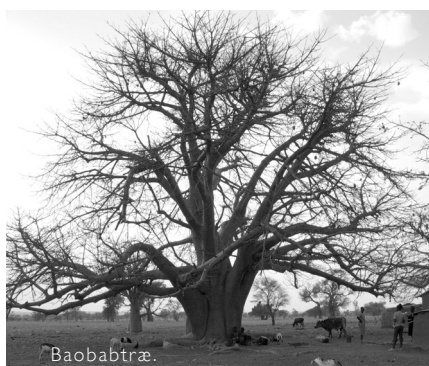
Mikrokredit: kvinden med symaskinen

Historien om den fattige, men hårdtarbejdende kvinde, der i sin tid lånte penge til at købe en symaskine og nu ejer en større skrædderbutik med flere ansatte, er efterhånden en velkendt (vandre)historie. Og det var da blandt andet også en afart af denne historie, der for et par år siden fik mig til at tage til Ghana på feltarbejde. En bekendt, der arbejdede for en svensk NGO, som på daværende tidspunkt var sponsor for et mikrokreditprojekt i det nordlige Ghana, fortalte mig begejstret om grupper af kvinder, som med pen-

ge, de havde lånt af projektet, havde opstartet diverse forretninger. Eksempelvis salg af ris eller håndflettede kurve. "Hvis du vil se et projekt, der virker", sagde han, "så skal du tage ned og kigge på det her." Det gjorde jeg så.

Siden 1980'erne er mikrokredit blevet en stadigt mere populær tilgang til fattigdomsbekæmpelse. Senest fik Grameen Bank i Bangladesh, som var den første officielle mikrokreditinstitution, og dens grundlægger, Muhammad Yunus, i fællesskab Nobels fredpris 2006. Ifølge Ole Danbolt Mjøs, formand for den norske Nobel komite, "for their efforts to create eco-

HVAD BLEV DER AF MIKROKREDIT- ENTREPRENØREN?

af MAJKEN JØRGENSEN

conomic and social development from below."

Konceptet mikrokredit dækker over ydelse af små lån til fattige mennesker, ofte kvinder, som ikke har adgang til formelle kreditinstitutioner. Det er baseret på gruppe-kaution, hvilket betyder, at deltagere i mikrokreditprojekter udelukkende kan deltage som en del af en gruppe, hvor medlemmerne indbyrdes kautionerer for hinanden. Hovedsageligt adskiller mikrokreditprojekter sig fra andre former for udviklingshjælp ved at insistere på, at der er tale om lån, som skal betales tilbage - ofte med høje renter. Den grundlæggende for-

modning er, at fattige mennesker godt kan være ansvarlige for deres egen udvikling, hvis de får muligheden for det i form af adgang til små lån og, i varierende grad, andre former for service såsom forsikring, opsparing og uddannelse.

Kvinden med symaskinen er for mig indbegrebet af en figur, der er gennemgående i mikrokreditkonceptet: den kvindelige entreprenør, der aktivt og succesfuldt arbejder for sin egen og familiens udvikling. Som eksempelvis Yunus siger i sin nobelforelæsning, mener han, at kvinder er gode til at bruge kreditten til at arbejde med, og at det overskud, de får fra deres

forretninger, i høj grad går til familiens velfærd.

Således var det med en vis fascination af denne figur, jeg drog af sted for at lære kvindelige deltagere i et mikrokreditprojekt i den nordghanesiske landsby Songa at kende. Imidlertid fandt jeg langt fra de samme aktive entreprenører som min bekendte fra den svenske NGO. Jeg mødte ikke nogen lokale kvinder, der på bedste Barth'ske vis formåede at overskride sociale grænser for at opnå profit. Med andre ord agerede mine informanter på en anden og mere ambivalent måde, end jeg havde forudset.

Sammen med den første regn er der kommet grønne blade på træerne.

Kurveflet og -salg er en af de mest alm. indtægtskilder i mikrokredit-

Songa Women Development Centre

Songa Women Development Centre blev på tidspunktet for mit feltarbejde sponsoreret af en svensk NGO, og det ledes af den ghanesiske, kirkelige organisation Anglican Diocese of Tamale. Centeret blev grundlagt af en engelsk nonne, som i 1986 oprettede en syskole for kvinderne i Songa, og mens skolen i løbet af 1990'erne udviklede sig til at blive en sy- og batikskole for unge piger i Songa og andre af områdets landsbyer, begyndte centerets aktiviteter for landsbyens voksne kvinder i højere grad at koncentrere sig om kurveflet. Først omkring år 2000 begyndte det egentlige mikrokreditprojekt, hvor lokale kvinder kan låne penge til deres små forretninger; det være sig salg af kurve eller andet.

Idag er 22 kvindegrupper med cirka 15 kvinder i hver gruppe til-

knyttet centeret i Songa, og kvinderne optager årlige lån rangerende fra 169 kroner til 407 kroner per person, som tilbagebetales med cirka 20 % i rente per anno.

Kvinder kan arbejde med penge

Alare deler et par små, jordklippede rum med en af sine voksne sønner, dennes unge kone og tre små børn. Alare er en tynd og senet kvinde. Hun har grå stær på det ene øje, og de traditionelle stammemærker fremstår tydeligt på hendes furede kinder. Da hendes mand for nogle år siden døde, mens de boede i hovedstaden Accra, tog hun tilbage til sin mands familie for at "tigge om at få et rum og et stykke land."

Almindeligvis bruger hun mikrokreditten, eller "Winnie ligidi la", 'Winnie, projektlederens penge', som kvinderne selv siger på frafra, til at lave dawadawakrydder og

kurve, som hun sælger videre. Men i år har hun ikke selv brugt pengene. Hun forklarer: "I år ville jeg ikke låne pengene på grund af min lille dreng. Han forstyrrer for meget: Måske hvis jeg sidder og fletter, så kommer han, og slår til kurven sådan her." Hun laver en voldsom bevægelse med en arm henover den kurv, hun sidder og fletter på. "En mand sagde til mig, at jeg skulle låne penge af Winnie og give dem til ham at arbejde med. Han sagde, at han ville købe geder for pengene. Men indtil videre har han kun betalt en lille del tilbage ... Så lige nu, hvis Winnie kommer for at arrestere nogen for ikke at betale pengene tilbage, så vil hun ikke arrestere den mand. Hun vil arrestere mig."

Alare fortæller videre, at mændene indimellem beklager sig over, at Winnie kun låner penge til kvinderne. "Men hvis kvinderne får pengene er det bedre, for mænd-

projektet i Songa.

Alare sammen med sin søn, svigerdatter og børnebørn.

ene ved ikke, hvordan de skal arbejde med pengene. Måske vil de bare gå ud og bruge pengene til at drikke for. Eller jage efter kvinder. Mænd bekymrer sig ikke om børnene, det gør kvinder," mener hun.

På trods af, at hun i år selv har valgt at låne pengene videre til en mand, fortæller Alare her en generel historie, der til en vis grad ligner historien om kvinden med symaskinen. Som langt de fleste af mine informanter, mener hun ligesom Muhammad Yunus, at kvinder bedre end mændene kan arbejde med pengene og skabe profit. Ligeledes mener Alare sammen med mange andre af deltagerne i projektet, at det kun er retfærdigt, at kvinderne modtager hjælp, fordi det er dem, der tager sig af børnene, i modsætning til mændene, som ifølge kvindernes udsagn både drikker for meget og er for dovne. Endelig er det en udbredt holdning blandt deltagerne i pro-

jektet i Songa, at kvinder er gode til at fungere i grupper. De lægger alle vægt på, at de er forenede i deres grupper, både i interview-situationer og i indbyrdes samtaler, og de synger sange om, at de skal skynde sig at forenes, for nu kommer Winnie.

I forlængelse heraf kan man sige, at den kvindelige mikrokredit-entreprenør i hvert fald findes på det diskursive niveau i Songa. Men findes hun også i kød og blod?

Solemia-solemia

"Solemia-solemia-solemia..." råber børnene efter mig det første lange stykke tid, når jeg hver morgen cykler forbi den børnehaveklasse, der har til huse i skyggen af et stort, knudret baobabtræ tæt ved Songas lille markedsplads. Det lyder næsten som en sang.

Solemia betyder 'hvid person' på frafra, og et af mine metodiske problemer i felten er, at mine in-

formanter kategoriserer mig som solemia. Dels betyder denne kategorisering, at mine informanter søger at presse mig ind i en hjælperolle, dels betyder det, at de i interviewsituationer ser mig som et talerør til solmitinga, 'de hvides land'.

Jeg vil ikke for nærværende komme yderligere ind på mine metodiske overvejelser, men blot pointere, at de historier, kvinderne fortæller mig, blandt andet udgør en interessant tale til solmitinga.

Deltagerne i projektet fortæller om den kvindelige entreprenør, der i modsætning til mændene forstår at fungere i en gruppe, kan arbejde med pengene og gør sit bedste for at tage sig godt af sine børn. Denne historie bruger de som en begrundelse for, at de som kvinder skal modtage hjælp.

Men de fleste af kvinderne fortæller også, at de reelt ikke formår at leve op til idealet om den kvin-

'Solemia-solemia,' råber børnene, når jeg cykler forbi.

delige entreprenør, idet en stor del af dem har problemer med at tilbagebetale deres lån.

Dette kan skyldes sygdom i familien, eller begravelser, hvilke er ensbetydende med store udgifter for familien; det kan skyldes nedgang i det lokale landsbymarked for eksempelvis salget af friturestegte bønnekager, eller i det nationale og transnationale marked for håndvævede kurve, eller det kan dreje sig om klimatiske problemer såsom tørke. Desuden fortæller nogle af deltagerne i projektet, at de kan have svært ved at arbejde, fordi de samtidig skal holde øje med små børn, og fordi de er ansvarlige for, at børnene får noget at spise og kommer i skole og så videre.

Som Alare siger: "Hvis mit barn græder, fordi han er sulten, så kan jeg ikke sige til ham, at jeg har penge, men jeg vil bruge dem til at betale Winnie. Jeg er nødt til at

købe mad til ham."

De problemer, kvinderne fortæller om, er i høj grad reelle problemer. Som børnenes opspilede maver og kvindernes lasede tøj vidner om, er der tale om mennesker, som materielt set er meget fattige. Her kolliderer den internationale diskurs om mikrokredit med den lokale virkelighed, for ingen af de kvinder, jeg lærer at kende, formår at være selvmaksimerende entreprenører. Og de kvinder som trods alt har en vis succes med deres investeringer, er stort set altid kvinder, der i forvejen har en velfungerende forretning, som de kan investere pengene i. De fattigste har ikke den store succes.

Men hvorfor så fortsætte som en del af projektet? Hvilken interesse har kvinderne i at deltage i et projekt, som tilsyneladende ikke har den store materielle succes?

Uden at jeg vil stille spørgsmålstegn ved mine informanternes hårde

levestandard, mener jeg, at mange af dem i interviewsituationer i høj grad fokuserer på at fremstille sig selv som ofre - for eksempel som ofre for deres position som kvinder, der har ansvaret for børnene, eller som ofre for deres position i forhold til et nationalt og transnationalt marked for kurve. Og deri mener jeg, at der ligger en implicit kritik af figuren den kvindelige entreprenør, der er så gennemgående i mikrokreditkonceptet, samt en bredere appel til solmitinga.

Lidt forenklet udtrykt mener jeg, at det er muligt, at deltagerne i projektet gennem kontakt med dette og andre udviklingsprojekter har lært at se sig selv som ofre og at se udefrakommende, især hvide, som eksperter og hjælpere. Endvidere kan offerrollen være med til at fastholde kvinderne i en magtesløs position. Men ikke desto mindre er disse kvinder delvist aktive i reproduktionen af deres

Afskedsfest for etnografen.

offerrolle, idet de bruger denne i en forhandling med solmitinga. Ved i så tydelig grad at påtage sig en offerrolle, udøver kvinderne en meget kraftig kategorisering af solmihi, 'de hvide', som de samtidig tildeler en hjælperolle.

På trods af, at min bekendte fra den svenske NGO i sin tid var så begejstret for projektet i Songa, har organisationen på tidspunktet for mit feltarbejde besluttet at udfase sine økonomiske bidrag, idet den finder, at projektet alligevel ikke lever op til dens krav om materiel succes og økonomisk bæredygtighed. I modsætning til dette har deltagerne i projektet ikke nogen målsætning om bæredygtighed. De ønsker tværtimod at modtage yderligere hjælp, næsten af en hvilken som helst slags. Det, de har modtaget ind til nu, er godt, det er en fin gestus, og det har hjulpet dem. Men det er ikke nok, de ønsker stadig at modtage

mere. Som kvinden Apana så præcist udtrykker det: "Pengene er meget, men det er ikke meget."

Selvom projektet, når man ser på tal og økonomisk profit, således ikke er den store succes, fortsætter kvinderne i Songa i deres mikrokreditgrupper, ganske simpelt fordi "det er godt", og ikke mindst fordi "... vi ved ikke, om der er mere hjælp at få fra centeret i fremtiden. Så vi betaler pengene tilbage, så vi også vil blive inkluderet i den hjælp."

Hvad blev der af kvinden med symaskinen?

Så kvinden med symaskinen, eksisterer hun overhovedet derude i den virkelige verden? Det gør hun muligvis, men i Songa møder jeg hende ikke i kød og blod. Hun er der på sin vis - hun findes i mine informanternes tale om deres deltagelse i mikrokreditprojektet og i deres argumentation for, at de

som kvinder i modsætning til mændene skal modtage hjælp. Men ikke desto mindre er og bliver hun et billede, et ideal, som stemmer dårligt overens med mine informanternes virkelighed. Deltagerne i mikrokreditprojektet i Songa har således en målsætning, som langt fra passer sammen med billedet af den kvindelige entreprenør eller med det konkrete udviklingsprojekts officielle målsætning om økonomisk bæredygtighed. Selvom projektet ikke har stor materiel succes, fortsætter kvinderne med at deltage, blandt andet fordi det er i overensstemmelse med deres egen målsætning, som i høj grad handler om at være modtagere af hjælp fra Solmitinga - også i fremtiden... ■

Forslag til videre læsning:

Kabeer, Naila: "Money Can't Buy Me Love": Re-evaluating Gender, Credit, and Empowerment in Rural Bangladesh. IDS Discussion Paper Nr. 363. Brighton, UK: Institute of Development Studies, University of Sussex. 1998.

Walton, Michael (red.): Culture and Public Action: A Cross-Disciplinary Dialogue on Development Policy. Washington, DC, USA: World Bank Publications. 2004.

MAJKEN JØRGENSEN VAR I 2005-2006 PÅ FELTARBEJDE BLANDT DELTAGERE I ET MIKROKREDITPROJEKT FOR KVINDER I DET NORDLIGE GHANA OG SKRIVER NU SPECIALE VED AFDELING FOR ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI, AARHUS UNIVERSITET.

fotos, Majken Jørgensen

LAND-BY RELATIONER

INTRODUKTION TIL ET NYT TEMA I UDVIKLINGSFORSKNINGEN

Efter utallige fejlslagne udviklingsprojekter og politikker rettet mod enten land- eller byområder i udviklingslandene er dele af udviklingsforskningen begyndt at se ud over de traditionelle skillelinjer mellem land og by. Relationer mellem land- og byområder anses i dag som centrale for forståelsen af udviklingen i både land og by og som grundlæggende komponenter at inddrage i planlægningen og implementeringen af udviklingsprojekter.

af MICHAEL HELT KNUDSEN

Introduktion

Inden for de sidste 10 år er der kommet øget opmærksomhed omkring de relationer, der eksisterer mellem land og by i udviklingslandene. Forståelsen af disse relationer ses af mange udviklingsforskere som essentielle for forståelsen af den udvikling der foregår på både landet og i byen. Denne 'nye' opmærksomhed kommer efter, udviklingsforskningen i årtier har fokuseret på enten land eller by, med ganske få overvejelser over de relationer der måtte være mellem

dem. Det har ligget dybt i udviklingsforskningen og udviklingsinstitutioners politikker, dels at inddele udviklingslande i henholdsvis land- og byområder med hver deres specifikke karakteristika, dels at interventioner ind i disse forskellige områder skulle støtte op om disse karakteristika. Der har derfor været fokuseret på byudviklingsmodeller, hvor støtte til industri, byplanlægning og bosætningspolitik har været nøgleordene, mens der i landområder primært er blevet fokuseret på landbrugss-

tøtteprogrammer. Til trods for de nye strømme i udviklingsforskningen eksisterer der dog stadig en meget traditionel opfattelse af, hvad der er land, og hvad der er by. Dette gælder specielt i de større nationale og multinationale udviklings- og bistandsorganisationer.

Den del af udviklingsforskningen der ser på land-by interaktioner hævder, at den traditionelle opdeling mellem land og by er forældet (hvis nogensinde relevant), og at forståelsen af de koblinger og strømme der eksisterer

Foto: Sophie Grooten

Byen som marked for landbrugsprodukter: Kvinder på landet bager og pakker brød, der om et par timer skal sælges på markedet i byen. I times kørsel derfra.

sterer imellem dem er helt central for at sikre en bedre forståelse af, hvordan man kan støtte fattige samfund og forbedre folks levevilkår og levebrødsstrategier i både byen og på landet. Side-løbende med interessen for relationer mellem land og by er diskussionen taget til omkring hvad der kan defineres som værende enten land eller by. Centralt i denne diskussion står de mindre bycentre, distriktshovedstæder, samt de såkaldte peri-urbane områder der siges at eksistere i rummet mellem land og by.

Hvor går grænsen mellem land og by?

For at forstå land-by relationer er det vigtigt først at afklare, hvad man egentlig forstår ved disse begreber. Definitionen af hvad der er land og hvad der er by varierer meget fra land til land, og det er derfor ofte problematisk, at sammenligne lande imellem. Nogle lande definerer byområder udelukkende ud fra befolkningstal. Hvis områder overskrider dette befolkningstal bliver de betegnet som byer. Befolkningstallet kan variere fra et par hun-

drede indbyggere som i Peru og Uganda til mere end 10.000 i Senegal. Andre lande baserer deres definitioner på en kombination af kriterier som befolkningstæthed, administrative funktioner eller den dominerende indkomstaktivitet i området. Til trods for disse varierende definitioner synes der alligevel at være en eller anden form for fælles ide om, hvad der er land og hvad der er by (se tabel 1). Men disse forestillinger har, som jeg vil forklare senere i artiklen, ikke helt hold i virkeligheden.

LANDOMRÅDER	BYOMRÅDER
Kulturelle, sociale og økonomiske kontekst	
Subsistensøkonomi	Pengeøkonomi
Landsbyidentitet	Ingen klar identitet
Traditionelt lovsystem	Officielt retsgyldigt system
Oprindeligt videnssystem	Videnssystem baseret på overført teknologi
Brugen af rum	
Hovedsageligt udendørs liv	Mere indendørs liv
Meget plads	Begrænset rum
Bolig, anskaffelse af mad og indkomst	
Lave bygningsomkostninger af bolig pga. brugen af tilgængelige naturlige materialer	Høje bygningsomkostninger af bolig da alle materialer skal købes
Meget sårbare overfor tørke	Nogen sårbarhed overfor tørke
Den meste mad er produceret	Den meste mad skal købes
Landbrugsaktiviteter såsom dyrehold eller mindre subsistens landbrug	Aktiviteter baseret på pengeøkonomi og oftest i den uformelle sektor

Tabel 1: Typiske forestillinger om land og by i udviklingslande

Et centralt problem i forhold til definitionen af land og by er, hvor byens grænser skal trækkes. Grænsedragningen varierer også meget fra land til land, og kan variere fra en tæt befolkning bykerne til at inkludere store områder præget af landbrugsland og relaterede aktiviteter. Disse variationer i definitioner har selvsagt store konsekvenser for, hvordan man skal analysere og støtte både land og by samfund. Og hvad med alt det, der ligger imellem de såkaldte land- og byområder, hele den overgangszone, hvor byen bliver til landet, og hvor de typiske karakteristika nævnt i Tabel 1 eksisterer side om side? Denne overgangszone bliver ofte benævnt det peri-urbane område. Peri-urbane områder har fået sti-

gende opmærksomhed fra forskere, efterhånden som det er blevet klart, at disse områder i stor grad har været overset såvel af udviklingsforskere som udviklingsinstitutioner. Når man hører om urbanisering i udviklingslandene, refereres der ofte til de allerstørste byer. Vi hører om megabyer med massive problemer med overbefolkning, slumkvarterer, vold og massiv industriel forurening. Men i virkeligheden bor langt den største del af bybefolkningen i udviklingslandene i små byer eller store landsbyer (alt efter definition), ofte lokaliseret i områder der kan betegnes som peri-urbane. Og i takt med at flere udviklingslandes regeringer i samarbejde med Verdensbanken har decentraliseret

en del af statsmagten til forskellige distriktshovedstæder, er netop mindre byer og større landsbyer i landområder blevet mere betydningsfulde. Titlen som distriktshovedstad følges nemlig ofte af en række institutioner (distriktskontor, hospital, skole, etc.), der skaber nye muligheder, for at byen kan fungere som et vækstcenter.

Uden inddragelsen af de peri-urbane områder samt en forståelse af distriktshovedstædernes betydning for deres nærområde kan udviklingsforskningen ikke få det fulde billede af områdets udvikling, og bistandsorganisationerne kan ikke implementere deres programmer tilfredsstillende. Men selve spørgsmålet om, hvad der kan defineres som henholdsvis land og by er

Koblinger mellem sektorer: Der foregår mange ikke-landbrugsrelaterede aktiviteter på landet i Afrika. En kakaobonde supplerer sin indkomst med en mindre smedevirksomhed. Foto: Sophie Grooten

næppe så vigtigt. Som de følgende afsnit vil vise, så er det langt vigtigere at se på, hvad der binder disse områder sammen, frem for hvad der adskiller dem.

Interaktioner mellem land og by

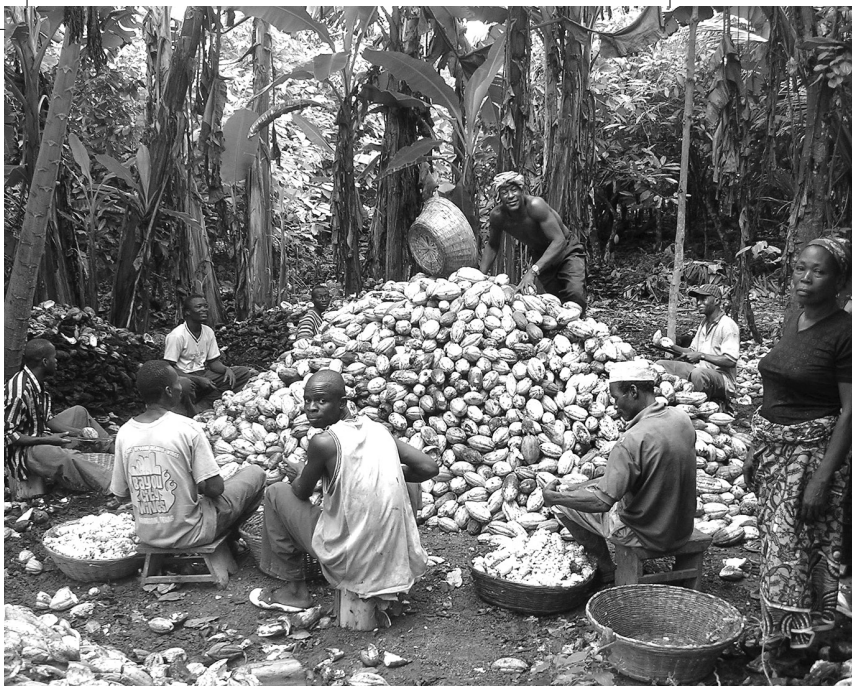
Interaktioner mellem bycentre og deres omgivende mere eller mindre fjerne landområder inkluderer strømme af mennesker, kapital, varer og informationer såvel som andre sociale transaktioner, der er centrale for både kulturelle og socio-økonomiske forandringer på både landet og i byen. Interaktioner inkluderer også koblinger mellem forskellige sektorer såsom

økonomiske aktiviteter, der traditionelt har været knyttet til byen (industri, handel, transport og service) men nu også finder sted på landet, og landbrugsaktiviteter der både kan foregå på landet og i byen. Udover de økonomiske sektorer, der krydser den traditionelle land-by opdeling, viser forskning også, at markeder i byen er essentielle for bønder på landet til salg af landbrugsprodukter, og at landet er vigtigt for byen i form af produktion af fødevarer og marked for industri- og service varer. Der er helt basalt en lang række interaktioner mellem land og byområder, som er nødvendige at begribe for at forstå de forandringer, der finder

sted i både byen og på landet.

Geografiske forbindelser

Migration og mobilitet mellem land og by står centralt, når man taler om geografiske koblinger mellem land og by. Det er disse strømme af mennesker, der driver en stor del af de andre strømme, som karakteriserer land-by interaktioner. Det er mennesker, der transporterer varer og ofte kapital mellem landet og byen, og det er også mennesker, der bringer informationer om jobmuligheder, markedspriser, familiebeskeder osv. I tidligere teorier om migration talte man om faktorer, der skubbede folk ud af landområder, og faktorer der tiltrak de fattige til mere velhavende steder, oftest byen. De seneste år er denne teori blevet udfordret, og det hævdes nu, at migration er mere end blot en strøm af mennesker, der fravælger fattige landområder for at flytte til rigere byområder. Migration ses nu som en integreret del af levebrødsstrategien, ikke kun for de fattigste, men for et bredt udsnit af befolkningen i udviklingslandene. Migration bliver i dagens udviklingsforskning behandlet som det komplekse fænomen det er. Cirkulær migration, hvor folk fra landet tager ind til byen for at arbejde i et par måneder om året for så at vende tilbage til landet for at dyrke landbrug, er udbredt. Ligeså er pendling mellem land og by, hvor bosætning i et område kombineres med arbejde i et andet område. Endelig er der også klare tegn på en såkaldt omvendt migration, hvor migranter fra landet, der ellers havde bosat sig i byen, vælger at rejse tilbage. Det kan enten være fordi de er blevet gamle og vil vende tilbage til hjemlandsbyen, eller fordi de ikke for-

Fra landbrugs- til ikke-landbrugsrelaterede indkomster: Landbruget i Afrika har været under stærkt pres fra strukturtilpasningsprogrammer og mange bønder vælger nu at sprede deres indkomst eller helt forlade landbruget. Foto: Michael Helt Knudsen.

mår at skabe sig et bæredygtigt levebrød i byen. Den sidste årsag er blevet stadig mere betydningsfuld som konsekvens af IMF og Verdensbankens liberaliseringspolitik, der affødte de såkaldte strukturtilpasningsprogrammer i mange udviklingslande. Disse programmer har betydet kraftig nedskæring i antallet af statsansatte og en deraf følgende dårlige økonomi i mange byer. Disse forværrede levevilkår gælder også for traditionelle byboere, som derfor kan vælge at bosætte sig på landet for at have en mulighed for at brødføde sig selv.

Koblinger mellem sektorer

Nyere forskning stiller spørgsmålstegn ved forestillingen om, at landbrug er den altdominerende indkomstsikende aktivitet på landet i udviklingslandene. Udviklingsforskere har blandt andet rapporteret, at mellem 40-80 % af den indkomst, der tjenes på landet i Afrika kommer fra ikke-landbrugs-

relaterede aktiviteter såsom transport, handel og service. Disse gennemsnitlige procenttal dækker selvfølgelig over store variationer lande, regioner, landsbyer og husstande imellem, men tallene indikerer ikke desto mindre klart, at der er sket et drastisk skift i måden, hvorpå indkomster tjenes. Transport, handel og service er traditionelt set aktiviteter, der er blevet forbundet med byen, men som i høj grad også finder sted på landet. Skiftet i hvordan indkomsten tjenes på landet i udviklingslandene er forårsaget af en lang række faktorer, men specielt strukturtilpasningsprogrammerne menes at have haft en betydelig effekt på mulighederne for landbrug i landområder. Strukturtilpasningsprogrammerne, der blev implementeret op gennem 1980'erne, stillede krav om, at subsidier på input til landbruget blev fjernet, at nationale markeder blev åbnet op for internationale landbrugsvarer,

samt at de institutioner der sikrede stabile opkøbspriser og markedsforhold blev fjernet. Disse politiske tiltag havde betydelige konsekvenser for landbrugere på landet, hvor mange måtte supplere deres indkomst med ikke-landbrugsrelaterede aktiviteter eller helt opgive landbruget for at sikre mere stabile levevilkår. Også landbrugets typiske sæsonbetingede variationer i indkomst er en årsag til, at mange på landet vælger at engagere sig i ikke-landbrugsrelaterede aktiviteter, simpelthen for at sikre at de kan tjene en indkomst året rundt. Øget mobilitet og migration som følge af forbedret infrastruktur samt forbedrede informationer om markeder og indkomstsikende muligheder har dog også været vigtige faktorer i de ændrede levevilkår og levebrødsstrategier, der i dag kan identificeres på landet i mange udviklingslande. Flere udviklingsforskere er gået så langt at foreslå, at landbrug har mistet det meste af sin hidtidige betydning for landbefolkningens levevilkår. Denne teori skal dog tages med et gran salt, da anden forskning viser, at landbruget til trods for at det ikke længere indtager en altdominerende rolle i indkomster på landet, stadig er hovedbeskæftigelsen for størstedelen af den landlege population, og at investeringer i ikke-landbrugsrelaterede aktiviteter ofte kommer fra landbrugsaktiviteter.

Koblinger mellem sektorer foregår også i byen. Her er det specielt landbrug og havebrug, der er af interesse. Igen er der tale om, at husstande forsøger at sprede deres indkomstsikelse mellem flere forskellige aktiviteter for at sikre en stabil indkomst året rundt. Og det er ikke kun de fattige, der di-

versificerer deres indkomst. Nok virker det som en overlevelsestrategi for mange fattige, men folk med middelindkomster søger også at stabilisere deres indkomst året rundt ved hjælp af indkomstspredning, og selv velhavende grupper følger samme strategi.

Endelig kan koblinger mellem sektorer også have en rumlig dimension, hvis for eksempel et medlem af husstanden migrerer til byen, men bibeholder stærke relationer til familien på landet. Når en husstand kombinerer landbrugs- og ikke-landbrugsaktiviteter samt bosættelse i både land og by defineres husstanden ofte som multi-lokal. I takt med at strømme, koblinger og interaktioner mellem land og by er blevet stærkere og mere intensive, er multi-lokale husstande, indkomstspredning og multiple levebrødsstrategier blevet normen snarere end undtagelsen.

Hvorfor er land-by relationer vigtige at forstå?

De ovenstående afsnit har givet en introduktion til en række af de emner, der for tiden diskuteres under den brede betegnelse 'land-by relationer' i udviklingslandene. Det er blevet argumenteret, at interaktioner, strømme og koblinger mellem land og by er nødvendige at forstå, hvis man skal støtte udviklingen i disse områder. Men hvad er det præcis udviklingsforskningen og donorverdenen kan få ud af at forstå disse relationer? Helt centralt i besvarelsen af dette spørgsmål står forståelsen af, at levevilkår og levebrødsstrategier i alle udviklingslande er bundet op på relationer mellem land og by, såvel geografiske forbindelser som koblinger mellem sektorer. Migration

som levebrødsstrategi; kapital der strømmer mellem husstande på landet og i byen (såsom remitter); landbrugets faldende betydning for indkomster på landet; betydningen af byens markeder for producenter på landet; vigtigheden af husstande på landet i forhold til forbrug af produkter produceret i byen - alle disse faktorer berører de fleste husstande i udviklingslande. Forbindelserne mellem, hvad der traditionelt er blevet set som værende land og by, er med andre ord helt centrale for menneskers overlevelsestrategier, ikke mindst blandt de fattigste grupper. Og for at vide, hvordan man bedst kan støtte de fattigste befolkningsgrupper, er det naturligvis essentielt at forstå, hvordan de tjener deres indkomst. Nye politikker skal tage højde for, at levebrødsstrategier ikke knytter sig til enten land eller by, men i høj grad og med stadig større intensitet krydser over den traditionelle adskillelse mellem land og by.

Set i det lys skal der lægges mere vægt på at give de fattigste adgang til at benytte sig af forbindelserne mellem land og by. Det kunne være i form af adgang til kommunikation, bedre og billigere transportsystemer samt forbedret infrastruktur, der ville sikre de fattigste på landet adgang til byens markeder, sociale serviceydelser, såsom hospitaler, skoler, offentlig administration og politiske beslutningsprocesser. Mange udviklingsforskere ser støtten af land-by interaktioner og strømme som en nøglekomponent i en succesfuld lokaløkonomisk udviklingsstrategi, der også i høj grad vil gavne de fattigste.

Forståelsen af menneskers mobilitet og migrationsmønstre er

også vigtigt i bekæmpelsen af HIV/Aids, den tvungne transport af børn til arbejde i byen eller på landet, samt mange andre af de store problemer som udviklingslandene kæmper med. Vigtigheden af at se på relationer mellem land og by drejer sig dog ikke kun om strømme af mennesker og koblinger mellem sektorer, men i stigende grad også om forurening og miljø. Forurening kender ikke til grænser mellem land og by. Og specielt byers økologiske fodaftryk, altså det areal der skal til for at supplere byen med fødevarer, brændsel, byggematerialer og absorbere byens forurening, er mange gange større end det areal, der ligger inden for byens grænser.

Der er altså mange gode grunde til at være opmærksom på, hvad der ligger mellem land og by, og det der binder land og by sammen. Lykkes det ikke at begribe disse forhold, vil udviklingsforskningen ikke opnå et tilfredsstillende billede af udviklingen i udviklingslandene, bistandsorganisationerne vil fortsat opleve mislykkede udviklingsprojekter, og mennesker i udviklingslandene må betale prisen. På den baggrund er det positivt, at både forskere og donorer i stigende grad er blevet mere opmærksomme på land-by relationer i de seneste år. ■

MICHAEL HELT KNUDSEN ER PH.D.-STUDERENDE VED INSTITUT FOR GEOGRAFI OG GEOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. HAN HAR TIDLIGERE ARBEJDET ET ÅR I UDLÆNDINGSTYRELSENS ASYLAFDELING MED FOKUS PÅ FLYGTNINGE FRA AFRIKA SYD FOR SAHARA, SAMT TO ÅR I GHANA FOR DEN DANSKE NGO GHANA VENSKABSGRUPPERNE. PH.D.-STUDIET FOKUSER PÅ LAND-BY RELATIONER I FORHOLD TIL KAKAOPRODUKTION I GHANA.

AFGHAN

CARAVANS, CONFLICTS AND AND BRITISH

BOG ANMELDELSE

af Ole Høiris

Klaus Ferdinand:
Afghan Nomads.
Caravans, conflicts and trade in
Afghanistan and British India
1800-1980.

512 sider, illustreret.

Forlaget Rhodos. 300,- kr.

Den antropologiske interesse for nomader er her i Danmark stort set lige så gammel som faget. Kulturgeografen H.P. Steensby, som i 1905 skrev den første danske antropologiske disputats "Om Eskimoernes Oprindelse", og som identificerede danskerne som de reneste efterkommere efter neandertalerne, hvad der var ment som en yderst positiv bestemmelse, var professor for de kulturgeografer, der dannede den første generation af danske etnologer såsom Kaj Birket-Smith og Gudmund Hatt. Steensby fandt i en undersøgelse i Nordafrika ud af, at nomadisme nærmest naturlovmæssigt opstod, når svedjebrug med kvægavl i et relativt isoleret område tilpassede sig tørre steppe- eller ørkenområder. Det betød, at nomadismen opstod i agerbrugssamfund, og Steensbys argument var, at kvægnomaderne var afhængige af agerbrugssamfundene, mens det omvendte ikke var tilfældet. Hatt repræsenterede den anden fløj i den inter-

nationale og nationale oprindelsesdebat, idet han med udgangspunkt i samerne placerede nomadismens oprindelse i en specialisering af jagten, begyndende med brugen af vilde dyr som lokkedyr, hvorefter en tæmning fandt sted. Birket-Smith erklærede sig enig med Hatt, så hermed var grundlaget lagt for en lang debat, som blev taget op af Carl Gunnar Feilberg, der med sin disputats om det sorte telt fra 1944 gjorde undersøgelserne af boligen til et centralt felt for analysen af problemet, da den mobile bolig - teltet - måtte være en forudsætning for nomadismen. Blandt de første studerende på den nye etnografiske uddannelse, som blev etableret på Københavns Universitet og Nationalmuseets Etnografiske Samling i 1945, var der stor interesse for nomaderne, og to af de studerende, Johannes Nicolaisen og Klaus Ferdinand specialiserede sig i disse samfund, Nicolaisen med tuaregerne i Nordafrika og Ferdinand med nomaderne i Afghanistan

NOMADS

TRADE IN AFGHANISTAN

INDIA 1800-1980

som mål for ekspeditioner og senere feltarbejder. Begge bidrog til oprindelsesdebatten, og begge udviste blandt meget andet en særlig interesse for teltene som middel til at bidrage til debatten. Dansk nomadeforskning flettede sig således på trods af en ikke ringe romantisk fremstilling af nomaderne på en værdig måde ind i den meget omfattende internationale nomadedebat, som ellers på mange måder havde skejlet ud i racistiske fremstillinger af nomadiske herskerfolk, der fra egnene omkring Noas formodede landingssted på Ararat i bjergkæden Kuh-e Nuh (persisk for Noas bjerge) eller Kaukasus (deraf navnet den kaukasiske race) var vandret til Europa og Nordøstafrika og havde hersket der. (Nazisterne var imod denne teori, da de ville have, at arierne var et nordisk og ikke et østligt folk, hvad der bragte nogle tysk-østlige kulturhistoriske antropologer i vanskeligheder)

Klaus Ferdinand indledte sine studier af afghanske nomader

som deltager i Henning Haslund-Christensens mindeekspedition 1953-1955, og her var hans fokus især på telttyper og en typologisering af forskellige former for nomadisme. Senere blev det ikke blot til adskillige kortere eller længere ophold i Afghanistan, hvor det især var pashtunerne, den herskende etniske gruppe i Afghanistan, der var målet for Ferdinands undersøgelser, men Ferdinand bidrog også til at skabe en stor interesse for Afghanistan blandt de studerende i Århus, hvad Gorm Pedersens, Asta Olesens og Birthe Frederiksens bidrag til denne serie af nomadepublikationer vidner om. Dertil var der flere kandidater fra den antropologiske uddannelse i København, der foretog feltarbejder blandt de ikke-nomadiske befolkninger i landet. Efter 1979 blev Afghanistan et af verdens brændpunkter i den kolde krig, og siden er der sket så meget, at det materiale, der blev samlet ind af de danske antropologer, afspejler en historisk periode, der

uigenkaldeligt er forbi. Dette gør det så meget desto vigtigere at få publiceret dette materiale, og da Ferdinand er den, der mest og i længst tid har haft indsigt i de afghanske nomadeforhold, er denne bog en længe ventet publikation. Desværre kom den først efter Klaus Ferdinands død i 2005.

Bogens tidsramme er mellem de tidligste skriftlige kilder i kraft af den britiske koloniale påvirkning af den afghanske situation fra omkring 1800 til den sovjetiske besættelse i 1980, og emnet er de østafghanske pashtun nomaders geografiske og økonomiske historie, som har omfattet både ekspansion og det modsatte, samt en historisk gennemgang af forholdene blandt hazaraerne i det centrale Afghanistan, idet den afghanske centralmagts erobring af dette område havde stor betydning for nomadernes historiske ekspansion - og for hazaraernes livsform. I en kontekst af opbygningen og afviklingen af det britiske imperium i Indien, den afghanske centralmagts opbygning

og forholdene mellem magtfulde etniske grupper fremstilles pashtun-nomadernes historie og de komplicerede forhold, de er indgået i fra 1800 og til den såkaldte kommunistiske revolutions ødelæggende effekter omkring 1980, noget der også bragte fortsatte ekspeditioner og feltarbejder i Afghanistan til ophør. Ud over effekterne af magtforholdene er det modernitetens gennemslag mere generelt, der sættes i relation til nomadernes udvikling og afvikling i form af afskalning som bofaste handelsfolk, jordejere, lastbilchauffører eller proletariserede løsarbejdere. Og her er de mest spændende afsnit naturligvis dem, der omhandler perioden mellem Ferdinands første og sidste ekspedition, det vil sige mellem 1953 og 1977, og som bygger på Ferdinands egne iagttagelser og undersøgelser.

Modernitetens gennemslag vises ved beskrivelser af især erhvervsforholdene, vandringsvejene, forholdet til de fastboende, afskalningen i såvel den rige som den fattige del af grupperne og de historiske ændringer hos en lang række grupper, som Ferdinand har indsamlet materiale fra. Da en stor del af materialet ikke er indsamlet på et feltarbejde i moderne forstand, men er indsamlet på ekspedition, hvor man kun opholder sig kort tid hvert sted, gengiver Ferdinand ofte sit materiale i form af en videregivelse af informationer, han har fået, med angivelse af hvor og hvornår han har fået dem. Herved er forfatteren - til tider i dagbogsstil - til stede i centrale dele af værket, et næsten postmoderne træk i en ellers traditionel, kulturhistorisk

monografi, men også et træk der er en naturlig konsekvens af ekspeditionen som dataindsamlingsform. På ekspeditionen skulle et stort område dækkes, for at man kunne rekonstruere kulturens veje og forandringer - som fx nomadismens oprindelse og udvikling eller historie - hvorfor der ikke var mulighed for feltarbejdets fordybelse i mindre gruppers forhold. På ekspeditionen måtte megen information blive andenhånds, og den historiske information måtte indhentes ved en kombination af skriftlige kilder, hvis sådanne fandtes, myter og sagn, traditionel materiel kultur interviews med ældre personer og en stærk kildekritisk bevidsthed, hvorfor gengivelsen også indbefatter de omstændigheder, informationerne er indhentet under, og/eller en præsentation af de personer, der har givet informationerne.

Et resultat af den afghanske statsdannelse var, at det centrale område, Hazarajat, omkring 1890 kom ind under staten og blev åbnet for de dominerende og sunni-muslimske pashtun-nomader, der her fik store og rige sommergræsgange, noget som varede ved indtil de shia-muslimske hazaraer i forlængelse af revolutionen og den russiske besættelse lykkedes med at bemægtige sig området igen og holde både nomaderne og russerne ude. Dette afsnit former sig som en historisk gennemgang af området fra 1500 og frem til omkring 1960 baseret på især skriftlige kilder, og herefter følger den videre historie, delvist baseret på Ferdinands egne registreringer fra forskellige ekspeditioner i områ-

det, hvor fokus har været modsætningerne mellem hazaraerne på den ene side og pashtun-nomadernes og pashtunernes statslige administrationen på den anden, altså kort og godt den stærke undertrykkelse af hazaraerne.

Ferdinands store interesse var nomadernes handel, og dette beskrives i afsnit om de forskellige former for handel, nomaderne er indgået i, fra de store handelskaravaner til Indien til den mindre, lokale nomadehandel. Ferdinand giver her en lang og omfattende historisk baggrund for de store karavanehandelsruter og de grupper, der benyttede sig af dem. Herefter følger informationer fra "mands minde", indsamlet på de forskellige ekspeditioner, hvorved der tegnes et billede af de forandringer, moderniteten skabte for nomaderne, sådan som nomaderne selv opfattede dem.

Ferdinand har indsamlet store mængder af uvurderlig førstehåndsviden om nomaderne, og dette gælder ikke mindst informationerne fra hans besøg i de store nomadebasarer, som der i øvrigt findes meget lidt antropologisk førstehånds information om. Afsnittet indledes med en beskrivelse af Kerman basar, en nomadebasar som eksisterede i 1920'erne for at blive lukket i begyndelsen af 1930'erne, og som Ferdinand indhenter detaljerede informationer om ved interviews med en række centrale deltagere, hvis udsagn gengives ordret. Herefter præsenteres basarer i aimaq-området, som synes at være opstået efter nedlæggelsen af Kerman basar, og hvor Ferdinand i 1953 og 1960 har besøgt Abul,

Gomao og Charas basar samt en række mindre basarer. Bogen afsluttes med en historisk gennemgang af den kontekst, nomaderne har indgået i, med særlig vægt på forholdet mellem nomaderne og staten - den britisk-indiske og senere den pakistanske og afghanske. Igen vises det, hvordan modernitetens udvikling i området er uforenelig med selvstændige nomade samfund, hvorfor disse mere og mere "normaliseres" som undersætter som handlende eller som bønder, idet de underlægges statslige forvaltninger, styringer, kontrol og skattebetaling.

"Afghan Nomads" er meget velillustreret med et stort antal fotos, som på en fin måde bidrager til de beskrivelser af forhold, der i dag kun er historie, og sammenfattende må værket betegnes som en omfattende kulturhistorisk formidling af data fra en verden, som ellers er stort set ukendt i det meste af den tid, Ferdinand har indsamlet data, så i en tid, hvor kultur kan læses som tekst, kan en så datamættet og velillustreret tekst vel også læses som kultur. Og det kunne så danne baggrund for videre studier af de afghanske nomader, for som det fremgår af bogens epilog om den blodige og turbulente tid siden 1980, så er nomadismen efter Talibans fjernelse fra magten i mere eller mindre traditionel form på vej frem igen. ■

Ole Høiris

HAR DU ET GODT FOREDRAG?

- DU ER MEDLEM AF DANSK ETNOGRAFISK FORENING
- DU HAR EN SOLID, FORSKNINGSBASERET VIDEN OM ET SPÆNDENDE EMNE
- DU VIL GERNE DELE UD AF DEN VIDEN
- DU ER SOM MINIMUM SPECIALESTUDERENDE

Dansk Etnografisk Forening vil oprette et katalog over seriøse foredragsholdere, og derefter formidle kontakt mellem dem og interesserede modtagere (fx et gymnasium, en højskole, en virksomhed...)

Vil du være med, skal du udfylde et skema, der bl.a. skal indeholde en profil over dig selv inkl. C.V. og et abstract over foredraget. Skemaet kan du hente på foreningens hjemmeside: www.etnografiskforening.dk

Når du bliver godkendt til kataloget, vil du figurere på en liste over foredragsholdere på foreningens hjemmeside.

Ud over muligheden for at tale om det, du brænder for, vil du blive aflønnet med 2000 kr. og få refunderet dine rejseudgifter i forbindelse med foredragene.

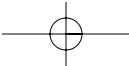
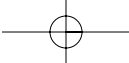
Du kan sende en ansøgning med det samme; vi kan naturligvis ikke garantere at vi finder modtagere til dit foredrag, men det koster ikke noget at prøve!

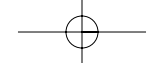
Vi gør opmærksom på, at vi først udbyder, når vi har en række forskellige foredrag i kataloget.

Dansk Etnografisk Forening

Afdeling for Antropologi og Etnografi
Aarhus Universitet, Moesgård, DK-8270 Højbjerg
kontakt@etnograf.net, tlf 8942 4626 kun onsdage 12-15
www.etnografiskforening.dk, www.jordens.folk.dk

INTRODUKTION	3
UDVIKLINGSTEORIER - 2300 ÅR AF OLE HØIRIS	4
EN ETNOGRAFI OM DANSK UDVIKLINGSANTROPOLOGI AF KRESTEN KJÆR SØRENSEN	18
MED LOV SKAL GULD GRAVES AF JESPER BOSSE JØNSSON	26
UKLARE MOTIVER? Om udvikling og terrorforebyggelse i Det Arabiske Initiativ AF GERD ELMARK	34
HVAD BLEV DER AF MIKROKREDIT-ENTREPRENØREN? AF MAIKEN JØRGENSEN	42
LAND-BY RELATIONER Introduktion til et nyt tema i udviklingsforskningen AF MICHAEL HELT KNUDSEN	48
BOGANMELDELSE AF OLE HØIRIS	54

